

MAREA FORMAȚIUNE LIBERALĂ ÎN ANII 1876-1878

Pe parcursul guvernării conservatoare din 1871-1876 nu au lipsit inițiativele unei regrupări a tuturor nuanțelor liberale. La alegerile din mai 1871, organizate de noua administrație Lascăr Catargiu, liberalii radicali grupăți în jurul lui I. C. Brătianu și C. A. Rosetti, "maiestii" lui M. Kogălniceanu, "fracționiștii" și gruparea moderată din jurul lui I. Ghica colaborau într-o alianță electorală, semnând un manifest în numele "partidului liberal întrunit", denumire care dezvăluia obiectivele politice ale "stângii" de a pune bazele unei mari formațiuni liberale¹. Rezultatele alegerilor nu le-au fost însă favorabile. Era totuși o primă încercare de reapropiere a grupărilor liberale în mandatul conservatorilor, însă vor urma și altele.

Congresul presei de orientare liberală de la Iași din 8/20 noiembrie 1871 constituia o nouă tentativă în acest sens. Printre participanți se găseau redactorii Emil Costinescu de la oficiosul liberalilor radicali, "Românul", A. D. Holban de la "Uniunea Liberală" din Iași, George Missail de la "Gazeta" din București, Cezar Bolliac de la "Trompeta Carpaților" sau G. D. Teodorescu de la foaia satirică "Ghimpele". Prezidat de A. D. Holban, apropiat al "fracționiștilor" ieșeni, congresul adopta un *Raport asupra situațiunii țării*, în care era dezvăluită intenția revigorării spiritului pașoptist ca direcție a progresului național. Programul adoptat cu acest prilej cuprindea o serie de obiective de politică internă și politică externă, ambele categorii subordonate interesului național. O politică externă neutră, de "egală considerație" acordată tuturor Puterilor Garante și recunoașterea autocefaliei Biserii Ortodoxe Române constituiau principalele deziderate, iar pe plan intern, revizuirea sistemului fiscal din punct de vedere pentru asigurarea echității, preocuparea pentru sporirea capacității de apărare a țării, împrumutarea în străinătate, întemeierea de bănci județene și urbane, asigurarea independenței învățământului față de fluctuațiile politice, a obligativității și a gratuității acestuia și ca principiu general, încurajarea elementului național în toate sferile de activitate economică². Erau obiectivele devenite clasice ale formulărilor programatice liberale, care le atestau continuitatea. Tot în 1871 liberalii înființau "Uniunea liberală", un club de dezbateri politice, după același model constituindu-se alte cluburi la Ploiești, Pitești, Craiova, Giurgiu, Brăila, Galați și Dorohoi³.

Un rol deosebit de important în apropierea liberalilor de diferite nuanțe l-a avut constituirea Creditului Funciar Rural, care i-a reunit pe Ion Câmpineanu, Ion Ghica, D. A. Sturdza, I. C. Brătianu, G. Vernescu în jurul unui proiect cu capital românesc votat de Corpurile Legiuitoare în martie 1875⁴. În componența primului consiliu de administrație al noii instituții de credit, liberalii precum I. C. Brătianu, Ion Ghica și G. Vernescu colaborau cu personalități de "dreapta" precum G. Gr. Cantacuzino sau D. Ghica⁵. Începea să capete din ce în ce mai multă consistență ideea creării instituțiilor financiar-bancare românești, considerate indispensabile progresului economic al României, concepute și organizate în manieră liberală, ca instituții în jurul cărora să se maturizeze o burghezie financiar-bancară care să preia frâiele conducerii pentru foarte mulți ani. Din acest punct de vedere, apare explicabilă opoziția pe care gruparea liberal-radicală a făcut-o propunerii ministrului Justiției, Manolache Costache Epureanu, de a înființa Creditul Funciar Rural cu ajutorul capitalului străin și eforturile pe care le-a depus pentru a-i da o existență cu resurse românești. Această instituție condusă de Ion Ghica își va dovedi eficiența, devenind un instrument al succesului electoral la alegerile senatoriale din 1876⁶.

Anul 1874 consemna colaborarea din ce în ce mai strânsă dintre reprezentanții grupărilor liberale I. C. Brătianu, M. Kogălniceanu, Ion Ghica și N. Ionescu⁷. Conferințele și dezbaterile politice deveneau din ce în ce mai frecvente, precum aceea din 18 ianuarie 1874, organizată de liberalii

¹ Dan Berindei, *Societatea românească în vremea lui Carol I (1866-1876)*, ediția a II-a, revăzută și adăugită, București, Edit. Elion, 2002, p. 184.

² Apostol Stan, *Grupări și curente politice în România între Unire și Independență (1859-1877)*, București, EȘE, 1979, pp. 403-405.

³ *Ibidem*, p. 407.

⁴ Frédéric Damé, *Histoire de la Roumanie contemporaine depuis l'avenement des princes indigènes jusqu'à nos jours (1822-1900)*, Paris, Acienne Librairie Germer Baillière, 1900, p. 247.

⁵ Gr. Vulturescu, *Explicație teoretică și practică a legii și statutelor Creditului Funciar Rural*, vol. I, București, Tipografia "Voința Națională", 1900, p. 38.

⁶ Victor Slăvescu, "Correspondența lui Ion Ghica cu Dimitrie Sturdza (1860-1880)", în AARMSI, seria III, tom XXV (extras), București, Imprimeria Națională, 1943, p. 8.

⁷ Apostol Stan, *op. cit.*, p. 408.

radicali la sala Ateneului, la care participase și M. Kogălniceanu⁸.

Alegerile din aprilie 1875, organizate de Guvernul Lascăr Catargiu, au furnizat motivația pentru o nouă strângere a rândurilor liberalilor. Cu prilejul încheierii primei legislaturi complete a Adunării Deputaților la 4/16 ianuarie 1875, care deschidea perspectiva unor noi alegeri, se remarcă o vie activitate organizatorică din partea diferitelor grupări liberale. Chiar la data încetării mandatului Camerei, liberalii constituiau un "comitet central electoral" care își propunea coordonarea activității politice la nivel național, manifestul electoral fiind semnat de lideri politici de diferite nuanțe, iar la 25 ianuarie 1875 era înființată o "Ligă împotriva ingerinței administrației în alegeri"⁹. Cu două zile înainte, ca organ de presă reprezentativ pentru interesele electorale ale "stângii", era înființat ziarul "*Alegătorul liber*", condus de un comitet avându-i în componență pe Alexandru Lupașcu, Dumitru Brătianu, Dimitrie A. Sturdza, Dimitrie Gianni, Eugeniu Predescu, Eugeniu Stătescu, Emanoil Protopopescu-Pake, Grigore Lahovari, George Danielopol, Ion Ghica, Ion Boambă, Ion C. Brătianu, Ion Câmpineanu, Nicolae Păcleanu, Nicolae Fleva, Nicolae Calinderu, Remus N. Opresan, Sava Vasiliu și Vasile Constantin¹⁰. În jurul "*Alegătorului liber*" se vor aduna oameni politici cu experiență, dar și tineri de perspectivă, liberali radicali, moderați munteni și moldoveni sau "fracționiști".

La 1875, dintre grupările politice liberale, radicalii cunoscuți și sub numele de "roșii" și grupați în jurul lui I. C. Brătianu și C. A. Rosetti constituiau cea mai puternică forță politică a "stângii"¹¹. Gradul ridicat de fidelitate a membrilor grupării, existența unui organ de presă condus de C. A. Rosetti, "*Românul*", deopotrivă instrumentul difuzării ideilor politice dar și cadrul de formare al aderenților, "statul major al partidului liberal de mai târziu"¹², o mai bună organizare în teritoriu și un club politic în București încă din 1861, constituiau atuurile liberalilor radicali în fața celorlalte grupări politice din țară. Aceștia se remarcă printr-o concepție de guvernare superioară, de perspectivă, în sensul emancipării și consolidării naționale, pe baza unui program social și economic bine articulat, superior stadiului de dezvoltare al societății românești, "forțând" un ritm accelerat de evoluție¹³. Dorindu-se exponenții unei burghezii care încă nu era foarte clar individualizată în societatea românească, liberalii vor căuta să forțeze crearea numeroasei clase de mijloc a funcționarilor "cu mijloacele statului"¹⁴.

Cei aproape zece de ani care se scuseră de la înstaurarea noului regim al monarhiei constituționale contribuiseră într-o măsură semnificativă la îmbogățirea experienței conducătorilor liberali, împrejurările politice interne și externe, relaționarea cu Domnitorul Carol I și cu celelalte forțe politice, necesitatea atragerii elementelor capabile, racordarea aspirațiilor și a programului politic la necesitățile timpului au impus echipa conducătoare în frunte cu I. C. Brătianu și C. A. Rosetti. În timp ce Rosetti devenise "animatorul" vieții de "partid", Brătianu se dovedea a fi "organizatorul" prin excelență, care părăsise treptat "idealismul tinereții" pentru a adopta un "*pozitivism ca un corectiv pragmatic adus năzuințelor, adesea utopice ale începuturilor*"¹⁵. Treptat, Brătianu, "patriotul ardent" în percepția contemporanilor, însepea să fie dublat tot mai mult de "omul politic"¹⁶. Un adevărat "geambaș de oameni"¹⁷, după cum Ionescu-Gion pretindea că i s-ar fi descris însuși Brătianu, marele om politic și-a dovedit această fină calitate în configurarea structurii propriiei grupări cu vocație de nucleu al unui puternic partid liberal.

Alături de "generațiunea bătrânilor cea care au preparat pe 48"¹⁸, după cum cu respect o evoca

⁸ Idem, *Ion C. Brătianu. Un promotor al liberalismului în România*, EGL, București, 1993, p. 284.

⁹ Idem, *Grupări și partide...*, p. 409.

¹⁰ Nerva Hodoț, Al. Sadi Ionescu, *Publicațiunile periodice românești*, cu o introducere de Ion Bianu, București, Librăria Socer, 1913, p. 25.

¹¹ Dan Berindei, *op.cit.*, pp. 177-178.

¹² Pamfil Șeicaru, *Istoria presei*, prefață de George Stanca, EP45, Pitești, 2007, p. 203; Apostol Stan, *op.cit.*, p. 56.

¹³ Vasile Russu, Gheorghe Cliveti, „*Drumul spre independență (1856-1877)*”, în *România în istoria universală*, vol. I, coordonatori Ion Agrigoroaiei, Gheorghe Buzatu, Vasile Cristian, EUI, Iași, 1986, p. 291; Dan Berindei, *op.cit.*, pp. 177-178.

¹⁴ P. P. Negulescu, *Partidele politice*, ediție îngrijită, prefață și note de Nicolae Gogoneață și Ioan C. Ivanciu, București, EGL, 1993, pp. 327-328.

¹⁵ Dan Berindei, *op.cit.*, pp. 170-171.

¹⁶ Mihai Cojocariu, *Partida națională și constituirea statului român (1856-1859)*, EUI, Iași, 1995, p. 306.

¹⁷ Pamfil Șeicaru, *op.cit.*, p. 219.

¹⁸ Într-o scrisoare adresată la 6 martie 1877 fiului lui C. A. Rosetti, Mircea, dr. Obedenaru își exprima scepticismul relativ la perspectivele de progres ale României dată fiind discrepanța dintre vechea și noua generație de oameni politici (liberali) în privința preocupărilor și a nobilelor intenții: "*Generațiunea bătrânilor cea care au preparat pe 48, au lucrat din răsuputeri. Generațiunea contemporană cu mine nu face nimic decât trafic în procese spurcate, joacă cărți, ...la Zamfir și la chaussée și caută să descurajeze și să ia în râs pe puținii cari mai au iluziuni asupra viitorului țării și națiunii*". Dintre aceștia "afară de Costinescu, Fleva, Ștefan Fălcoianu și alți puțini la număr ca Missail și

doctorul Obedenaru, în rândul liberalilor radicali își vor găsi locul, atrași de natura personalității liderului, o pleiadă de tineri care vor deveni cadrele de bază ale viitorului Partid Național Liberal¹⁹. Între aceștia, de o importanță politică corespunzătoare valorii și pregătirii lor intelectuale s-au bucurat Emil Costinescu, "fiul moral" al lui C. A. Rosetti, după cum însuși acesta îl numea, colaboratorul său apropiat și chiar redactorul oficiosului radical, "*Românul*", viitorul președinte al Băncii Naționale a României²⁰, juriștii Anastase Stolojan, doctor în Drept la Paris, magistrat cu o activitate însemnată în rândurile liberalilor începând cu 1868²¹, Eugeniu Stătescu, colaboratorul apropiat al lui I. C. Brătianu, doctor în Drept la Paris, magistrat și ministru al Justiției în ministerul Brătianu²², simbolul "tineretului liberal"²³ Mihail Pherekide, absolvent al facultății de Litere de la Sorbona și al doctoratului în Drept la Paris, viitorul ministru al Justiției în Guvernul Coaliției de la Mazar-Pașa (aprilie-iulie 1876) și membru al delegației României la Congresul de Pace de la Berlin (1878), N. Flea, avocat, "tribunul" partidului și animatorul electoratului²⁴, economiștii George C. Cantacuzino, apropiat al lui I. C. Brătianu și viitorul secretar general al ministerului de Finanțe de la 1877 sau Petre S. Aurelian, profesor la Școala națională de agricultură, publicist, economist reputat în epocă, viitorul ministru al Lucrărilor publice de la 1877²⁵.

Liberalismul muntean nu era însă monopolizat de gruparea liberală radicală, deși veleități de asemenea natură pot fi identificate la 1875. O formă de liberalism aparte celui profesat de radicali, cu o nuanță moderată, opus oricărei demagogii se putea întâlni la Ion Ghica²⁶. În ciuda anumitor poziții politice favorabile dobândite în cariera sa, până la aceea de președinte de Consiliu, Ion Ghica nu a fost tipul omului politic carismatic care să polarizeze în jurul său numeroși susținători. El a fost "unul din oamenii politici foarte mulți la noi, cari nu fac politică", după expresia inspirată a lui N. Iorga, la care "însemnătatea culturală" îi devansa capacitatea politică²⁷. Dintre puținii săi amici politici, D. A. Sturza i-a fost un colaborator apropiat și de cursă lungă încă de la 1859²⁸, căruia i s-ar mai putea adăuga, cu unele intermitențe și Al. G. Golescu²⁹. După instaurarea noului regim politic de la 10 mai 1866, micul său grup s-a ținut departe de orice colaborare cu gruparea liberal-radicală, iar ca organizator al alegerilor din octombrie 1866, în calitate de prim-ministru, evitase orice ingerință, lipsa unui număr important de aderenți împiedicându-l oricum să-și constituie un legislativ favorabil³⁰. Fără să se fi alăturat coaliției liberale de la "Concordia", el trebuia să se retragă la 21 februarie 1867 în urma acțiunilor opoziționiste ale membrilor acesteia³¹. La 1875, omul politic muntean depășise izolarea pe care o încercase după părăsirea ministerului în martie 1871, ca urmare a colaborării cu radicalii în cadrul Creditului Funciar Rural, al cărui director devenise³².

Dintre reprezentanții politici ai Moldovei, "*maiștii*" în frunte cu Mihail Kogălniceanu se apropiaseră și ei de gruparea liberal-radicală, la 1874 acesta aflându-se prezent la majoritatea dezbaterilor organizate de "roșii" în București. Era o dovadă a faptului că marele om politic conștientizase necesitatea depășirii fazei conflictuale a raporturilor sale cu radicalii munteni de la 1869-1870, reapariția sa în prim-planul vieții politice și, de ce nu, într-o viitoare echipă guvernamentală fiind condiționată de

Lupașcu, cu totul nu face duzina. Cum trec timpul junii noștri? Se ceartă sau își mănâncă orele la Club sau la Hugues". ANIC, Fond Rosetti, dosar nr. 1-85, f. 20.

¹⁹ Gheorghe Cliveti, "*Independența națională și modernizarea instituțiilor românești*", în Gheorghe Cliveti, Gheorghe Onișoru, Apostol Stan, Dumitru Șandru, Șerban Rădulescu-Zoner, *Istoria Partidului Național Liberal*, București, Editura BIC ALL, 2000, p. 62.

²⁰ *Românul*, 27 mai 1876.

²¹ C.A. Rosetti către Maria Rosetti. *Correspondență*, vol. II: 1871-1876, ediție de Marin Bucur și Neonila Onofrei, București, 1998, p. 142.

²² Dimitrie R. Rosetti, *Dictionarul contemporanilor (secolul XIX)*, București, Editura Lito-Tipografiei "Populara", 1897, p. 173; George D. Nicolescu, *Parlamentul Român 1866-1901. Biografii și portrete*, București, I.V. Socer, 1903, pp. 83-84.

²³ *Ibidem*.

²⁴ Nicolae Iorga, *Oameni cari au fost*, vol. III, București, RLA "Regele Carol II", pp. 63-65.

²⁵ George D. Nicolescu, Albert Hermely, *Deputații noștri. Biografii și portrete (1895-1899)*, ELCM, București, 1896, pp. 155, 182, 185.

²⁶ Anastasie Iordache, *Ion Ghica. Diplomatul și omul politic*, București, Edit. Majadahonda, 1995, p. 266.

²⁷ Nicolae Iorga, *op.cit.*, vol. I, p. 426.

²⁸ Victor Slăvescu, *op.cit.*, p. 4.

²⁹ Dan A. Lăzărescu, *Introducere în istoria liberalismului european și în istoria Partidului Național Liberal din România*, București, Edit. "Viitorul Românesc", 1996, p. 88.

³⁰ Vasile Russu, *Viața politică în România 1866-1871*, vol. II *De la liberalismul radical la conservatorismul autoritar*, EUI, Iași, 2001, p. 186.

³¹ *Ibidem*, p. 202.

³² V. Slăvescu, *op.cit.*, p. 12.

reluarea legăturilor cu aceștia. Pragmatismul politic și nu identitățile doctrinare sau concepția asupra mijloacelor de acțiune diferite de cele ale radicalilor i-au determinat opțiunea lui M. Kogălniceanu. Mai mult chiar, din acest punct de vedere, existau la 1875 importante aspecte care îi separau³³. Viitorul ministru de Externe al României din vremea Războiului de Independență profesa un liberalism diferit de cel al "roșilor" din Muntenia, mai "îmbibat de cultură" dar și mai lipsit de simț practic, de "simțul acaparator"³⁴. Kogălniceanu era un democrat, deosebit prin temperament și mediu de formație intelectuală, diferit de cel francez al pașoptiștilor munteni. Omul politic liberal moderat din Moldova, după cum el însuși se prezenta Senatului la 25 ianuarie 1877, afirma că ideile reformatoare și naționale aprofundate în mediul universitar berlinez îi conturaseră spiritul liberal³⁵. Numai că liberalismul său se opunea revoluționarismului întrucât, după expresia sa, când "revoluțiile încep, civilizația încetează"³⁶. Refuzul său de a accepta ideea sprijinirii insurecției bulgarilor la 1868-1870 era expresia acestei concepții³⁷. Aceste "nebulii", după cum le considera el, îl separaseră pe Kogălniceanu de radicali după 1868. După cum scria unui amic politic, la 12/24 octombrie 1867, acțiunile guvernului Ștefan Golescu în respectiva direcție compromiseră țara în ochii străinilor, iar principala cauză pentru care "oamenii desordinii" în frunte cu C. A. Rosetti ajunseră la guvernare consta în existența drepturilor politice prea largi cuprinse în Constituție. Încă de atunci el își exprima speranța că schimbările în viața politică a României, minimalizarea rolului nefast al "șarlatanilor" politici, urmau să se producă prin răspândirea instrucției școlare, astfel încât electoratul român să conștientizeze incapacitatea de guvernare a demagogilor radicali³⁸.

Nu numai concepția sa în privința mijloacelor de acțiune politică îl îndepărta pe M. Kogălniceanu de liberalii radicali munteni cât și o anumită atitudine în ceea ce privea raporturile dintre ei, mult mai flexibilă din partea sa și a liberalilor moldoveni în general în comparație cu aceea dominatoare și rigidă a muntenilor. La 1883, Kogălniceanu dezvăluia cu regret că, spre deosebire de conservatori care, după realizarea Unirii Principatelor, atât la nivel doctrinar cât și al relațiilor interpersonale, știuseră să atenueze divergențele care îi separaseră și să realizeze o coeziune partinică, "*partidul conservator al foștilor munteni primind de șefi pe Manolache Epureanu și Lascăr Catargiu, precum foștii conservatori moldoveni primiseră pe acea mare figură, pe Barbu Catargiu, pe Florescu, pe Arsachi*"³⁹, liberalii nu dovediseră aceeași solidaritate, omul politic susținând că "*de la 1862 însă tot s-a păstrat între liberalii din Moldova și cei din Țara Românească o deosebire*"⁴⁰. Kogălniceanu reproșa exclusivismul liberalilor munteni conduși de I. C. Brătianu și de C. A. Rosetti, mai bine organizați decât moldovenii, în ciuda concesiilor și sacrificiilor pe care aceștia le făcuseră pentru triumful Unirii, între care acceptarea capitalei statului la București. În ciuda acestor renunțări, liberalii radicali nu le rezervaseră locul legitim la conducerea țării, ignorându-i în marea acțiune de organizare și legiferare, deși aportul moldovenilor era "*foarte necesar în confecționarea legilor, în organizarea statului și în întemeierea elementului român*"⁴¹.

Interesul politic al lui Mihail Kogălniceanu îl readucea aproape de aceia cu care mai colaborase în trecut, însă nici de data aceasta, cu excepția satisfacțiilor unei activități rodnice în planul realizării dezideratului independenței naționale, colaborarea sa cu liberalii radicali nu l-a scutit de dezamăgirile personale din perioada de după încheierea Tratatului de la San Stefano, când partenerii săi de guvernare îl prezentau ca principalul responsabil pentru politica prorusă a României din perioada 1877-1878.

O altă grupare politică interesată în a-și găsi un loc într-o viitoare reconfigurare a puterii era și aceea a profesorilor universitari ieșeni și a amicilor lor politici locali cunoscută ca "*Fracțiunea liberă și independentă*"⁴². Gruparea ieșeană în frunte cu profesorul universitar N. Ionescu⁴³ își demonstrase

³³ Alexandru Zub, *Mihail Kogălniceanu: un arhitect al României moderne*, ediția a III-a, Iași, EIE, 2005, p. 79.

³⁴ Pamfil Șeicaru, *op.cit.*, p. 203.

³⁵ Mihail Kogălniceanu, *Opere*, vol. IV: *Oratorie 1864-1878*, text stabilit, studiu introductiv, note și comentarii de Georgeta Penelea, București, EAR, 1978, p. 252.

³⁶ Eugen Lovinescu, *Titu Maiorescu*, București, EM, 1972, pp. 194-195.

³⁷ Apostol Stan, Mircea Iosă, *Liberalismul politic din România de la origini până la 1918*, București, EE, 1996, p. 158.

³⁸ Nicolae Iorga, *Mihail Kogălniceanu: scriitorul, omul politic și românul*, ediția a II-a, București, Editura Fundațiunii I.V. Sococ, f.a., pp. 20-24.

³⁹ Mihail Kogălniceanu, *Programa de la Mazar-Pașa aplicată de guvernul domnului Ion C. Brătianu. Cuvânt rostit în Ședințele Camerei Deputaților din 26 și 27 ianuarie 1883*, București, Tipografia Alexandru A. Grecescu, 1883, pp. 10-11.

⁴⁰ *Ibidem*.

⁴¹ *Ibidem*, p. 14.

⁴² A.D. Xenopol, *Istoria partidelor politice în România de la origini până la 1866*, vol. I/2, EAB, București, 1910, p. 505.

⁴³ *Correspondance de Georges G. Cantacuzène par Ștefan Cuciureanu* (extrait), în *ARBSH*, tome XXIII/2, București, Imprimeria Națională, 1943, p. 36.

deja o pronunțată dorință de ascensiune politică, maniera în care dorea să-și realizeze interesele precum și oportunismul membrilor ei le crease în epocă imaginea de veleitari politici⁴⁴. Fără a beneficia de un număr important de aderenți sau de o fidelitate constantă din partea acestora, "fracțiunea" a putut miza, în anumite perioade pe aportul lui Dimitrie Anghel, Al. D. Holban, N. Ionescu, Al. Gheorghiu, Scarlat Pastia, Iorgu Tacu, Leon Eraclide, Ion Codrescu⁴⁵, frații Ștefan și Alexandru M. Șendrea, A. Vizanti, P. Suciuc⁴⁶, V. Gheorghian⁴⁷, Miltiade Tzony, Ștefan Micle, A. Fătu⁴⁸ și o serie de ziare ca "*Tribuna română*", "*Dreptatea*", "*Cuvântul*", "*Uniunea liberală*"⁴⁹. În planul luptelor politice desfășurate pe plan local, "fracționiștii" au fost adversarii implacabili ai junimiștilor, de cele mai multe ori adversitățile personale, competiția pentru funcții administrative și universitare potențând această rivalitate. Memorialistica junimistă nu le reținea "fracționiștilor" merite deosebite în plan cultural sau intelectual, informație care, dată fiind proveniența sursei, invită la prudență, însă le atribuia influența politică și o solidaritate a interesului care le aducea frecvent numeroase avantaje⁵⁰.

Metodele de acțiune politică ale membrilor "Fracțiunii" difereau însă de cele ale liberalilor radicali. Erijându-se în apărători ai formelor constituționale, ei se împotriveau tacticii radicalilor de a adopta unele reforme, opunând frecvent chestiunea constituționalității unor astfel de măsuri. În plus, deși foarte activi politic, capacitatea lor în această materie lăsa mult de dorit⁵¹. Pentru a-și spori notorietatea și a se individualiza pe scena politică regională și mai apoi națională, "fracționiștii" și-au arogat rolul de apărători ai naționalității române, devenind agitorii chestiunii evreiești⁵². Din aceste considerente, liberalii munteni nu au fost foarte interesați, în afara unor considerente de interes politic, în a stabili o colaborare strânsă cu aceștia. În plus, raporturile dintre cele două grupări liberale au fost foarte tensionate pe parcursul perioadei guvernării cabinetelor radicale de la 1867-1868, liderul Nicolae Ionescu și amicii săi politici, după o atitudine ambiguă față de proiectul coaliției liberale de la "Concordia", se plasaseră alături de conservatori într-o opoziție extrem de activă. Refuzul lui Nicolae Ionescu de a accepta ideea unui program comun care i-ar fi anulat libertatea de acțiune în sensul continuării zgomotoasei sale prestații parlamentare precum și nemulțumirea provocată de ascensiunea grupării Kogălniceanu, aflată în grațiile radicalilor, i-au îndepărtat pe "fracționiști" de concentrarea liberală de la începutul anului 1867⁵³.

În vederea evitării unei izolări politice în contextul unei noi concentrări liberale, "fracționiștii", printr-o nouă dovadă de oportunism politic, alegeau să se alăture grupărilor de "stânga". La 1875 se pare că prezența lor în cadrul "stângii" reunite devenise o certitudine, corpul profesoral cu înclinații liberale și chiar membri ai grupării liberale radicale solidarizându-se cu "fracționiștii" împotriva inițiativelor ministrului Cultelor și Instrucțiunii Publice, Titu Maiorescu, de a desființa, din rațiuni bugetare și doctrinare, catedrele de economie politică și de drept public de la Universitatea din Iași, ale profesorilor Al. Gheorghiu și Gh. Ureche⁵⁴.

Campania electorală pentru alegerile de deputați din 25 aprilie-2 mai 1875, va aduce colaborarea activă a reprezentanților grupărilor liberale, I. C. Brătianu, C. A. Rosetti, M. Kogălniceanu, Ion Ghica, D. A. Sturdza, N. Ionescu. Acestora li se adăugau unii conservatori "disidenți", precum Manolache Costache Epureanu, cel care intenționa să iasă din izolarea politică în care se afla după momentul demisiei sale din funcția de ministru de Justiție în Guvernul Lascăr Catargiu în 1873. Prezența sa în cadrul coaliției liberale, ca om politic cu experiență, fost prim-ministru la 1870, semnifica garanția schimbării regimului și totodată, grație bunelor sale raporturi cu Palatul, oferea mijlocul prin care se putea ajunge la această finalitate⁵⁵.

⁴⁴ *Pressa*, an X, nr. 9, 5 februarie 1877, 1.

⁴⁵ *Steaua României*, an II, nr. 11, 17 ianuarie 1878, p. 1.

⁴⁶ Apostol Stan, *op.cit.*, p. 199.

⁴⁷ A. D. Xenopol, *op.cit.*, p. 511.

⁴⁸ *Curierul*, an V, nr. 23, 24 martie 1877, p. 3.

⁴⁹ Apostol Stan, *op.cit.*, p. 199.

⁵⁰ Titu Maiorescu, *Istoria contemporană a României (1866-1900)*, ELS, București, 1925, p. 44; George Panu, *Amintiri de la "Junimea" din Iași*, ediție îngrijită și prefată de Zigu Ornea, București, 1971, p. 18.

⁵¹ Vasile Russu, *op.cit.*, p. 51.

⁵² *Steaua României*, an II, nr. 11, 17 aprilie 1878, p. 1.

⁵³ Vasile Russu, "*Din viața politică în anii instabilității guvernamentale: înțelegerea de la "Concordia" (februarie 1867)*", în *Studii de istorie modernă*, coordonatori Gheorghe Cliveti și Silviu Claudiu Mihai, ECCDBC, 2009; p. 633.

⁵⁴ George Panu, *op.cit.*, pp. 123-124.

⁵⁵ Simion-Alexandru Gavriș, *Manolache Costache Epureanu. Omul politic și epoca sa*, (Teză de doctorat), Iași, 2009, pp. 339-341.

Alegerile din aprilie-mai 1875 s-au desfășurat într-o atmosferă de puternică confruntare, ingerințelor guvernamentale adăugându-se violențele de stradă, cărora doi temuți agenți electorali guvernamentali, Ilie Tabacu zis "Geambașul" și Temelie Trancă, celebri pentru metodele violente prin care reușiseră de atâtea ori să descurajeze opoziția liberală, cădeau victime furiei mulțimii bucureștene. Rezultatul alegerilor a fost însă defavorabil coaliției liberale, conservatorii obținând majoritatea absolută a mandatelor, doar zece liberali reușind să obțină mandate de deputați. Rezultatele, deși modeste, fuseseră însă rezultatul colaborării dintre grupările liberale care nu va înceta nici în perioada următoare, victoria candidaturii lui Manolache Costache Epureanu la colegiul I din Bârlad fiind consecința acțiunii comune a liberalilor și a "conservatorilor-independenți"⁵⁶. La 1 mai 1875, împotriva energicului avocat N. Flea fusese emis un mandat de arestare sub învinuirea de a fi jucat rolul de autor moral al asasinării, în data de 29 aprilie 1875, a celor doi temuți agenți guvernamentali. Substratul politic al arestării tribunului liberal era susținut de presa liberală care își exprima adeziunea pentru "*cetățeanul neobosit luptător al ideilor liberale și democratice[...]unul dintre cei mai puternici stimulatori ai datoriei cetățenilor*"⁵⁷. De partea sa s-au situat colegii săi avocați și amici politici ca George Vernescu, George Danielopol, Pantazi Ghica, Protopopescu-Pake și Remus Opran, care s-au oferit să-l reprezinte în fața instanței⁵⁸. Între cei 33 de avocați care l-au apărut pe N. Flea apar și numele altor personalități liberale, ulterior semnatare ale programului politic al Coaliției de la Mazar-Pașa și viitorii parlamentari și miniștri ai marii guvernări liberale din 1876-1888: E. Stătescu, M. Poenaru Bordea, Gr. Vulturescu, I. Câmpineanu, V. Maniu, G. Danielopol, P. Grădișteanu, N. Blaremburg⁵⁹. Așadar, marea majoritate a juriștilor bucureșteni, apropiați cercurilor liberale, făceau front comun în apărarea confratelui lor, acțiunea lor căpătând semnificația confruntării putere-opoziție.

O altă acțiune de frondă împotriva guvernului conservator, deosebit de mediatizată în epocă, avea ca autori o seamă de iluștri magistrați din București, precum Ciru Economu, C. Nacu, Anton Carp, I. Crețeanu, I. Procop Dumitrescu, care își înaintară demisia în semn de protest față de violențele comise de agenții guvernului împotriva alegătorilor cu prilejul alegerilor recent încheiate⁶⁰. Organizarea de către "Clubul tinerimii" a banchetului în onoarea magistraților demisionați a constituit un nou prilej pentru consolidarea coaliției liberale, prezența unor lideri precum D. A. Sturdza, G. Vernescu, I. Ghica, I. C. Brătianu, M. Kogălniceanu și N. Blaremburg fiind o dovadă în acest sens⁶¹.

În chiar ziua eliberării lui N. Flea, la 24 mai 1875, fruntașii diferitelor grupări politice liberale cărora li se alăturaseră și unii conservatori, care cooperaseră în timpul alegerilor pentru Camera consimțeau, în urma negocierilor pe care le purtaseră în casa maiorului englez Stephen Lakeman⁶², cunoscut mai mult după numele de Mazar-Pașa sub care activase în armata otomană, stabilit în România și apropiat cercurilor liberale, să acționeze unitar în vederea ascensiunii la putere și a materializării principiilor liberale⁶³. Se puneau bazele unei alianțe politice cunoscută sub denumirea de "*Coaliția de la Mazar-Pașa*", în care partenerii își puneau speranțele de a deveni instrumentul propulsării lor la guvernare. Constantin Coaliția de la Mazar-Pașa cuprindea "*toate nuanțele liberale din țară*"⁶⁴ care reuneau moderați munteni de tipul lui Ion Ghica și George Vernescu, radicali precum Ion C. Brătianu și Constantin A. Rosetti, membri ai "*partidul opoziționist din Iași*", deopotrivă liberalii moderați Mihail Kogălniceanu, George Mârzescu, Dimitrie A. Sturdza, Dimitrie Cozadini, Colonelul I. Iamandi, Colonelul Nicolae Dabija și "fracționiștii" Nicolae Ionescu, Alexandru D. Holban, Alexandru Gheorghiu⁶⁵, cărora li se alăturase "*toată pleiada strălucită a bărbaților care intraseră în viața politică*", tineri precum Mihail Pherekide, Ion Câmpineanu sau Eugeniu Stătescu⁶⁶. Aceștia li se mai adăugau și unii "conservatori"⁶⁷ sau foști colaboratori ai acestora, precum Manolache Costache Epureanu, Alexandru G. Golescu, Constantin Grădișteanu⁶⁸, Nicolae Blaremburg, desprinși din coaliția de dreapta și rămași izolați din

⁵⁶ *Alegătorul Liber*, an I, nr. 38, 7 mai 1875, p. 3.

⁵⁷ *Ibidem*, nr. 36, 2 mai 1875, p. 1.

⁵⁸ *Ibidem*, nr. 39, 9 mai 1875, p. 1.

⁵⁹ *Ibidem*, nr. 40, 12 mai 1875, p. 2.

⁶⁰ Mihail Polihroniade, Alexandru-Christian Tell, *Domnia lui Carol I*, vol. I, 1866-1877, EV, București, 1937, p. 302.

⁶¹ *Alegătorul liber*, nr. 39, 9 mai 1875, p. 1.

⁶² Titu Maiorescu, *Istoria contimporană a României (1866-1900)*, ELS, București, 1925, p. 72.

⁶³ Apostol Stan, Mircea Iosă, *op.cit.*, p. 167.

⁶⁴ *Steaua României*, an II, nr. 11 din 17 ianuarie 1878, p. 1.

⁶⁵ N. A. Bogdan, *Regele Carol I și a doua sa capitală*, București, Institutul de Arte Grafice C. Sfetea, 1916, p. 205.

⁶⁶ *Românul*, 29 ianuarie 1876, p. 85.

⁶⁷ *Ibidem*.

⁶⁸ *Trompeta Carpaților*, an XIV, nr. 1263, 26 septembrie 1876, p. 1.

punct de vedere politic, nelipsind chiar, pentru un plus de legitimitate, unele inițiative de integrare a fostului ministru de Finanțe, Petre Mavrogheni⁶⁹.

Având ca liant Creditul Funciar Rural, deopotrivă instituție de credit dar și mijloc de presiune politică asupra adversarilor⁷⁰, cu o participare conservatoare și "centristă", reprezentată prin președintele D. Ghica, vicepreședintele George Gr. Cantacuzino și Teodor Rosetti⁷¹ până în martie 1875⁷², când grupul D. Ghica-V. Boerescu a fost înlăturat în favoarea celui reprezentat de I. C. Brătianu, secondat de D. A. Sturdza și Ion Ghica, "opoziția unită"⁷³ numărând aproximativ șaptezeci și cinci de membri, înfățișa un aspect eterogen⁷⁴. Observatori atenți ai vieții politice românești, consuli străini perceau corect natura și scopul opoziției liberale drept o entitate politică fără "nici un element de coeziune decât dorința de a accede la guvernare"⁷⁵.

Constituită în vederea participării la alegerile parlamentare din mai 1875, *Coaliția de la Mazar-Pașa* se prezenta alegătorilor cu un program politic redactat de Mihail Kogălniceanu⁷⁶, cu veleități de veritabilă "programă de guvernământ"⁷⁷, publicat în oficiosul coaliției liberale, *Alegătorul Liber*⁷⁸, care atingea, deși într-o manieră generală, aspecte importante de ordin intern, precum asigurarea preeminenței legislativului în fața executivului, ameliorarea situației țărănimii prin împrumutarea în străinătate, modificarea legii tocmelilor agricole și facilitarea accesului la educație, reducerea cheltuielilor publice, independența politică și economică a justiției, a clerului și a profesorilor, descentralizarea administrativă și încurajarea liberei inițiative, iar pe plan extern, "o politică românească" cu respectarea tratatelor cu Poarta și a Tratatului de la Paris⁷⁹. Programul denotă consecvența principiilor și a obiectivelor liberale enunțate și în alte momente ale devenirii liberalismului românesc, o individualizare a domeniilor de referință și avansarea unor soluții la marile probleme de ordin economic, social și politic pe care le ridica situația României în deceniile șapte-opt ale secolului al XIX-lea.

De asemenea, prin intermediul presei de opoziție de genul *Alegătorului liber*, *Românului*, *Ghimpei* coordonate și finanțate în special de apropiați ai liberalilor radicali⁸⁰, opoziția desfășura o activă campanie antiguvernamentală, pigmentată cu atacuri la adresa Domnitorului Carol I, în special prin broșurile lui D.A. Sturdza și G. Mărzescu, în care era făcut responsabil deopotrivă cu miniștrii săi pentru administrarea deficitară a finanțelor statului și pentru menținerea în continuare la putere a "camarilei conservatoare"⁸¹.

Contribuind din plin la erodarea popularității Principelui, miza întregii campanii a opoziției liberale, intuită în mediile diplomatice, nu era decât să-l determine pe șeful statului să renunțe la colaborarea sa cu "dreapta" și să formeze un nou cabinet recrutat din interiorul *Coaliției de la Mazar-Pașa*⁸². Odată scopul mărturisit Domnitorului Carol I de I. C. Brătianu în cursul întrevederii din aprilie 1875⁸³, "opoziția unită", silită de înfrângerea categorică în alegerile pentru deputați, alegea să-și împli-

⁶⁹ Alexandru Gavriș, "Manolache Costache Epureanu: între conservatorism și coaliția de la Mazar-Pașa", în *Liberalismul românesc și valențele sale europene*, coordonator Liviu Brătescu, EPIM, Iași, 2010, pp. 96-97.

⁷⁰ Anastasie Iordache, *op.cit.*, p. 306.

⁷¹ George Gr. Cantacuzino, *Prima societate de Credit Funciar Român din București. Legea și Statutele promulgate prin decretul domnesc no. 827 din 5/17 aprilie 1873, publicat în Monitorul Oficial no. 78 din 6/18 aprilie 1873 și prin decretul regal no. 1568 din 28 mai 1882, publicat în Monitorul Oficial no. 53 din 4/16 iunie 1882*, București, Tipografia "Românul", Carol Göbl, 1882.

⁷² Apostol Stan, *op.cit.*, p. 271.

⁷³ O altă denumire sub care mai era cunoscută Coaliția de la Mazar-Pașa. Frédéric Damé, *op.cit.*, p. 254.

⁷⁴ Constantin Gane, *op.cit.*, p. 171.

⁷⁵ C. Vivian c. Contele Derby, 31 mai/12 iunie 1875, Sorin Liviu Damean, *Carol I al României. 1866-1881*, București, Edit. Paideia, 2000, p. 216.

⁷⁶ Manolache Costache Epureanu elogia "pana ilustră" a autorului programului politic al opoziției, M. Kogălniceanu. *MOR*, nr. 33, 12/24 februarie 1877, p. 1093; Mihail Kogălniceanu, *Programa de la Mazar-Pașa*, p. 96; Gheorghe Cliveti, *op.cit.*, pp. 59-61.

⁷⁷ Mihail Kogălniceanu, *op.cit.*, p. 18.

⁷⁸ *Alegătorul liber*, an I, nr. 49, 4 iunie 1875, p. 1.

⁷⁹ *Istoricul Partidului Național Liberal de la 1848 și până în zilele noastre*, București, Imprimeriile "Independența", 1923, pp. 101-102.

⁸⁰ Nerva Hodoș, Al. Sadi Ionescu, *op.cit.*, pp. 25; 624-625.

⁸¹ D. A. Sturdza publicase în 1875, la Praga, în ziarul *Politik*, sub pseudonimul "Edmann von Hahn", un articol intitulat *Germania, România și Principele Carol de Hohenzollern*, reproduc în coloanele *Românului* la 8, 9 octombrie 1875, iar G. Mărzescu tipărise, în același an, la Berlin, sub pseudonimul "Iordache Vulpescu", broșura *Spionul Prussian sau Carol de Hohenzollern, Domn al României*. N. A. Bogdan, *op.cit.*, pp. 206; 215.

⁸² C. Vivian c. Contele Derby, 9/21 iulie 1875, în Sorin Liviu Damean, *op.cit.*, p. 218.

⁸³ *Istoria românilor*, coord. Dan Berindei, vol. VII, tom I, București, EE, 2003, p. 585.

nească acest deziderat recurgând la calea mult mai eficientă a opoziției extraparlamentare, în urma demisiei deputaților liberali din Cameră, în semn de protest împotriva încheierii convenției comerciale cu Austro-Ungaria⁸⁴. Presa și întrunirile publice deveneau, în noile condiții, mijloacele prin care mesajul politic al *Coaliției de la Mazar-Pașa* se populariza consolidându-i capitalul electoral⁸⁵. Având interese politice proprii, grupările și personalitățile implicate se vor dovedi preocupate, în ciuda afișării unei puternice solidarități, de obținerea avantajelor scontate la momentul ralierii, colaborarea dintre ele urmând să le aducă o poziție favorabilă într-o eventuală schimbare de guvern. Evoluția ulterioară a raporturilor dintre partenerii de alianță vor confirma substratul eminamente electoral și conjunctural al apropierii nuanțelor politice dintre cele mai diverse la 1875.

Incisiva campanie antiguvernamentală a ziarelor *Alegătorul liber* și *Românul*, frecvențele întruniri publice, discursurile rostite cu aceste prilejuri se doreau a fi argumente ale forței politice de care domnitorul ar fi trebuit să țină cont la o viitoare schimbare a executivului, precum și mijloace de legitimare a dreptului de guvernare ce se cuvenea coaliției care populariza triumful ideilor liberale și naționale. Eferescența acțiunilor și a discursurilor nu rămânea fără rezultate, mărturiile din epocă confirmă imensa popularitate de care se bucura marea coaliție liberală, tineretul arătându-se din ce în mai interesat de politică și de principiile liberale, însuși I. L. Caragiale autocaracterizându-se peste ani ca fiind "*copilul școlii clasice a opoziției liberale*"⁸⁶. O opinie larg răspândită în cadrul istoriografiei românești identifică momentul formării *Coaliției de la Mazar-Pașa*, a alianței politice din 24 mai 1875 care reunea grupări din "stânga" moderată și radicală alături de câțiva conservatori, cu formarea Partidului Național Liberal⁸⁷. Formulările de genul că "în acel an", 1875, din respectiva alianță rezulta "*primul partid politic modern din România, Partidul Național Liberal*" sau "*cea dintâi formațiune politică modernă deplin organizată din România*"⁸⁸ sunt "generoase".

Evoluția ulterioară a raporturilor dintre partenerii de coaliție de la 1875 dovedește menținerea rivalităților dintre ei din perioada anterioară constituirii acesteia, precum și intenția puternicului grup liberal-radical de a-și asigura preeminența în noua situație politică creată după victoria în alegerile senatoriale din martie 1876. Intenția radicalilor de a se debarasa de colaboratorii conjuncturali de la 1875, fie conservatori, puțini de altfel, fie liberali moderați, devenea evidentă începând cu luna iulie 1876, în urma votării punerii sub acuzare a foștilor miniștri conservatori.

Eterogenitatea formațiunii politice de coaliție era confirmată chiar și de observatorii străini, precum consulul britanic C. Vivian la 31 mai/12 iunie 1875, care îi atribuia ca interes exclusiv "*dorința de a fi la guvernare*"⁸⁹. După câștigarea alegerilor pentru Senat din martie 1876, construcția politică amintită își dovedea vulnerabilitatea, ea destrăbându-se, *Pressa* din 10 februarie 1877 consemnând hotărârea membrilor "comitetului" de a se retrage în urma întrunirii care avusese loc la data de 7 februarie 1877⁹⁰. Din fosta Coaliție de la Mazar-Pașa rămăneau să colaboreze doar "stânga radicală de dincoace de Milcov" și "Fracțiunea liberă și independentă"⁹¹. Personalitățile politice nu puteau uita rivalitățile din trecut întreținute, după câștigarea alegerilor din martie 1876, de tendințele dominante ale grupării din jurul lui I. C. Brătianu și C. A. Rosetti. Disensiunile precum cele din 1867, dintre coalizații de la "Concordia" și persoana primului-ministru Ion Ghica, de la 1867-1868 dintre "Fracțiunea liberă și independentă" și gruparea liberală radicală aflată la guvernare, cele din timpul campaniei electorale din 1869 dintre Mihail Kogălniceanu, ministrul de Interne în Cabinetul D. Ghica și radicalii cărora li se alăturase și I. Ghica sau cele dintre Manolache Costache Epureanu și liberalii radicali din 1869-1870, nu au putut fi abandonate total, astfel încât să creeze premisele apariției unui partid liberal încheiat la 1876. Cu atât mai puțin la 1875 se poate vorbi despre existența unui Partid Liberal

⁸⁴ Frédéric Damé, *op.cit.*, p. 260.

⁸⁵ "Am usat de aceste drepturi în deplină libertate, rememora Manolache Costache Epureanu, la 5 februarie 1877, perioada opoziției extraparlamentare pe care o desfășurase alături de liberali în 1875-1876. Dar am fi putut noi obține vreun rezultat? Nu. Singura speranță care ne mai rămăsese era aceasta: oare nu cumva guvernul se va amăgi ca să disolve Senatul? și stăm la pândă doar, doar, se va comite vreo greșală de guvern, vreun act de impaciență și grație autisațiunii ce dă Constituțiunea oricărui guvern, ca printr-o trăsură de condei să ceară disolvarea unui Corp, noi așteptăm cu impaciență acea disolvare." MOR, nr. 33, 12/24 februarie 1877, p. 1091.

⁸⁶ Șerban Cioculescu, *Viața lui I. L. Caragiale*, ediția a II-a, revăzută, București, EL, 1969, p. 189.

⁸⁷ Apostol Stan, *op.cit.*, p. 411; Anastasie Iordache, *Sub zodia Strousberg. Viața politică din România între 1871-1878*, București, Edit. Globus, 1991, p. 143; Ioan Scurtu, Ion Bulei, *Democrația la români (1866-1938)*, București, EH, 1990, p. 44.

⁸⁸ Dan Berindei, *op.cit.*, p. 184; *Istoria românilor*, p. 586.

⁸⁹ Sorin Liviu Damean, *Diplomați englezi în România (1866-1880)*, EU Univ, Craiova, 2008, p. 101.

⁹⁰ *Pressa*, nr. 15, 10 februarie 1877, p. 1.

⁹¹ *Ibidem*.

Național în adevăratul sens al cuvântului.

Utilizarea frecventă în epocă a expresiei "partid liberal" nu indica existența unui partid unitar având acest specific, ea aplicându-se generic întregii mișcări liberale. În același sens o folosea și P. P. Carp în februarie 1875, cu toate că el îi nega liberalismului rațiunea de existență într-o țară de nivelul scăzut al dezvoltării precum era România⁹². În accepțiunea contemporanilor, a liberalilor mai cu seamă, momentului 1875 nu i se atribuia semnificația genezei Partidului Național Liberal, ei continuând să se prezinte ca "oamenii de la 1848"⁹³, el fiind perceput doar ca o cristalizare a unei alianțe politice⁹⁴. De altfel, într-un *Manifest al Partidului Național-Liberal din 1888* se afirma că, la finalul guvernării sale de 12 ani, începută în 1876, Partidul Național Liberal încununa o activitate politică de 40 de ani pe tărâm național⁹⁵. Caracterul de simplă coaliție politică în vederea cucerii puterii era afirmat și de unul dintre foștii ei membri. Mihail Kogălniceanu, în 1883, într-un veritabil rechizitoriu la adresa guvernării lui I. C. Brătianu, acuzată că eludase principiile liberale statuate la "Mazar-Pașa", sublinia statutul foștilor componenți ai coaliției din 1875 de "aliați", de "asociați" care ulterior, din cauza exclusivismului liberalilor radicali, se despărțiseră de aceștia: "*Această programă este evanghelia noastră, a aliaților, a asociaților de la Mazar-Pașa și avem dreptul astăzi, noi cari ne-am rupt și suntem mulți rupți din cei cari au subscris programa aceea, de exemplu d. Vernescu, separat împreună cu mine, d. Dimitrie Brătianu și alții cari ne găsim în viață și suntem schismatici [să întrebăm, n.ns. G.-F.Ș.] ce ați făcut cu acea programă, cu acea evanghelie?*"⁹⁶

Contemporanii foloseau termenul de "partid" și implicit de "partid liberal" în sensul unei mari formațiuni politice de coaliție, alcătuită din mai multe grupări constituite în jurul unor personalități. Într-un discurs rostit în Cameră la 23 decembrie 1876, primul-ministru I. C. Brătianu evidențiază caracteristica "partidului național liberal" de a nu fi recunoscut niciodată autoritatea unei singure personalități în ciuda faptului, că prin activitatea pe care o desfășurau "*un Heliade, Goleștii sau Rosetti*" ar fi fost îndreptățiți să aspire la șefia "partidului"⁹⁷. Revendicarea acestuia de la momentul 1848 este evidentă, după cum apare și componența liberal-radicală pe care primul-ministru român i-o atribuia⁹⁸. De asemenea, la 18 mai 1876 Eugeniu Stătescu, viitorul ministru de Justiție în Guvernul Ion C. Brătianu, identifica în cadrul majorității Camerei mai multe nuanțe, în afara "partidului stâng", acela constituit în jurul lui I.C. Brătianu și C.A. Rosetti, "centrul stâng" (G. Vernescu și N. Ionescu), "centrul drept" (P. Ghica, M. Pherekide) și "reprezentanți ai partidului Frațiunea liberă și independentă", nefăcând însă nici o referire la existența vreunui Partid Național Liberal unitar⁹⁹. Tot despre o formațiune politică liberală alcătuită din mai multe grupări vorbea și Manolache Costache Epureanu, cel care la 18 iulie 1876, în contextul dezbaterilor aprinse pe tema propunerii privind darea în judecată de către Cameră a foștilor săi colegi conservatori, rememora împrejurările ralierei sale la *Coaliția de la Mazar-Pașa*, când dăduse mâna "*diferitelor nuanțe ale partidului liberal*"¹⁰⁰.

Existența mai multor "grupuri liberale" era sesizată și în 1878, oficiosul liberalilor moderați din Iași, *Steaua României*, tratând despre situația deputaților moldoveni din Cameră, scria că ei erau "*sau conservatori în număr foarte mic sau liberali, unii cu simpatii către cutare sau cutare personalitate politică din țară, alții fără nici o simpatie de felul acesta, ci dispuși de a se alipi la grupul liberal care l-ar afla mai conform ideilor și temperamentului lor*"¹⁰¹. Mai mult decât atât, aceeași liberali ieșeni mergeau mai departe, negând chiar existența partidelor politice în România la 1878: "*O dată mâna pe putere pusă, fantomele [principiile enunțate în campaniile electorale, n.ns. G.-F.Ș.] dispar spre a face loc goalei*

⁹² "Nu înțeleg partid liberal decât în acele țări unde munca poporului a avut de rezultat nașterea de noi elemente, cu noi interese care cer la rândul lor locul legitim în stat. Dar nu poate exista partid liberal acolo unde sunt numai niște faze create în alte țări pentru situațiuni ce nu există la noi. La noi, partidul liberal nu s-a legitimat până acum decât prin ambițiune a doi sau trei oameni cari, punând mâna pe putere, au impus țării un grup de oameni, ce n-ar fi putut, în timpuri normale răvni la onoare de a cârmui această țară". Constantin Gane, P.P. Carp și locul său în istoria politică a țării, București, EZU, 1936, p. 168.

⁹³ Sau după expresia dr. Obedenaru, "generațiunea bătrânilor cea care au preparat pe 48". ANIC, Fond Rosetti, dosar nr. 1-85, f. 20.

⁹⁴ Gheorghe Cliveti, *op.cit.*, p. 58.

⁹⁵ Dimitrie A. Sturdza, *Partidul Național-Liberal de la 1876 până la 1888, cu două anexe cuprinzând manifestul partidului din 8 mai și 11 septembrie 1888*, București, Tipografia Carol Göbl, 1888, p. 59.

⁹⁶ Mihail Kogălniceanu, *op.cit.*, p. 22.

⁹⁷ MOR, nr. 5, 9/21 ianuarie 1877, p. 150.

⁹⁸ *Ibidem*.

⁹⁹ *Ibidem*, nr. 134, 15/27 iunie 1877, p. 3852.

¹⁰⁰ Apud Simion-Alexandru Gavriș, *op.cit.*, pp. 101-102.

¹⁰¹ *Steaua României*, nr. 11, 17 ianuarie 1878, p. 2.

realități. Aceasta a fost în general politica și conduita oamenilor noștri politici, a diferitelor colectivități și individualități politice, impropriu numite partide politice care s-au succedat la putere de la 1866 și până în ziua de astăzi”.¹⁰²

La 1875 așadar, o simplă alianță politică și electorală contribuia la apariția unei mari formațiuni liberale, fără nici un grad de coerență, în interiorul căreia gruparea liberală radicală își va impune dominația astfel încât, pe măsura progreselor organizatorice dar și a practicii guvernării din 1876-1888, va duce la formarea Partidul Național Liberal. La 25 mai 1876 lua naștere și formațiunea de tineret a național-liberalilor, “Societatea Unirea Democratică Română”¹⁰³. Programul politic al grupării era semnat, în majoritate de membri radicali, însă printre ei figurează și câțiva vernescani¹⁰⁴. În vederea asigurării succesului, coaliția liberală întrebuița un întreg evantai de tactici de luptă politică, precum opoziția antiguvernamentală din Parlament, ulterior abandonarea acesteia și orientarea înspre una extraparlamentară, susținută prin acide articole de presă în „Românul” și “Alegătorul Liber”, discursuri provocatoare, manifestări publice, mergând până la atacuri de intimidare la adresa monarhiei¹⁰⁵.

Lipsa de legitimitate a cabinetului Catargiu constituia o temă predilectă a discursului antiguvernamental. C.D. Dănescu, doctor în științe administrative și politice la Universitatea din Bruxelles, publica în oficiosul coaliției articolul *România după alegeri în fața guvernului*. În viziunea acestuia, existența și continuitatea guvernului conservator se datora “indiferenței și abstențiunei forțată a unui popor, slăbit prin loviturile unei facțiuni străine de țară prin origine, sentimente și aspirațiuni”¹⁰⁶. Reduși doar la preocuparea asigurării propriei subzistențe, românii nu validaseră formațiunea guvernamentală, ea fiind impusă în urma presiunilor externe. În consecință, politica profesată de executiv era antinațională, favorizând interesele străine în domeniul economic, în cel al căilor ferate, atentând la libertatea și egalitatea cetățenilor, uzurpând autoritatea justiției, reducând-o la statutul de simplu instrument al puterii, comițând grave ingerințe în alegeri nesocotind legitimitatea voturilor cetățenilor. Pentru aceste considerente, profilul executivului conservator se apropia de cel francez al lui Napoleon al III-lea, “aceiași sistem, aceleași elemente de guvernare, aceeași luptă și rezistență națională; totul dezorganizat, corupt în stat, totul descurajat și aservit străinului”¹⁰⁷. Un alt capitol al tematicii antiguvernamentale îl constituia anacronismul grupărilor conservatoare, dorind “să conserve ceea ce a dispărut de mult, adică bunul plac, favorurile și violențele”¹⁰⁸. Nemaținând pasul cu spiritul timpului, conservatorismul își dovedea incapacitatea de adaptare, iar practica guvernamentală îi adusese decredibilitatea, recurgerea la violență, presiunea și ingerințele în alegeri devenind singurele mijloace care să-i perpetueze conducerea politică¹⁰⁹.

Încheierea convenției comerciale cu Austro-Ungaria în vara lui 1875 a fost taxată dur de presa liberală, *Românul* comparând actul cu un asasinat economic și politic la adresa României, înfeudată total intereselor austro-ungare¹¹⁰. Urmarea acestui fapt l-a constituit forma de protest a opoziției concretizată în demisia celor zece deputați liberali: Manolache Costache Epureanu, M. Kogălniceanu, G. Vernescu, I.C. Brătianu, A. Stolojan, G. Chițu, Al. Candiano-Popescu, Al.G. Golescu, C. Fusea, Furculescu¹¹¹. Tactica opoziției liberale, condamnată din perspectiva moralității, ignorând principiile parlamentarismului, a contribuit la slăbirea coaliției guvernamentale, care se va diviza în majoritate și minoritate¹¹².

De asemenea, coaliția liberală refuza să participe la alegerile din ianuarie 1876, pentru completarea posturilor de deputați declarate vacante în urma retragerii deputaților liberali din Adunare în vara anului 1875. În adresa “comitetului partidului național-liberal” către alegători din 12/24 ianuarie 1876, opoziția informa asupra hotărârii de a se menține în continuare în afara dezbaterilor din Parlament, ca formă de protest împotriva politicii guvernului conservator, refuzând astfel să ia parte la alegeri. Și, fapt semnificativ, retragerea era justificată în final prin faptul că “la noi partidele nu se luptă între ele; la noi, majoritatea nu se formează prin triumful unui partid asupra altuia sau altora; la noi, nu

¹⁰² *Ibidem*, an II, nr. 201, 7 octombrie 1878, p. 2.

¹⁰³ *Românul*, an XX, 25 mai 1876, p. 453.

¹⁰⁴ Constantin Bacalbașa, *Bucureștii de altă dată*, vol. I, 1871-1884, ediția a II-a, EZU, 1935, p. 188.

¹⁰⁵ Mihail Polihroniade, Alexandru-Christian Tell, *op. cit.*, p. 307.

¹⁰⁶ *Alegătorul Liber*, nr. 42, 16 mai 1875, p. 1.

¹⁰⁷ *Ibidem*.

¹⁰⁸ Ciru Economu în *Ibidem*, nr. 43, 19 mai 1875, p. 1.

¹⁰⁹ *Ibidem*.

¹¹⁰ Constantin Bacalbașa, *op. cit.*, p. 170.

¹¹¹ *Ibidem*.

¹¹² Constantin Dissescu, *Partidele politice într-un stat constituțional*, ELS, 1884, p. 308.

alegătorii ci guvernul și agenții săi formează majoritatea”¹¹³. Alegerile parțiale din ianuarie 1876 indicau tendința electoratului, inclusiv a aceleia de la colegiul I, de a se îndepărta de guvern, acesta pierzând, după estimările principalului organ de opoziție, un procent de aproape cincizeci la sută din preferințele alegătorilor¹¹⁴. Totodată, gradul ridicat al absenteismului de la urne le dezvăluia practic liberalilor capitalul politic major de care se bucurau la acel moment.

Fiind primul mare examen electoral de la formarea ei, alegerile senatoriale stabilite pentru zilele de 26 (colegiul I), 28 (colegiul II) și 30 (colegiile universitare) martie 1876¹¹⁵ au constituit un important test pentru verificarea coeziunii *Coaliției de la Mazar-Pașa*, precum și pentru tranșarea chestiunii preponderenței în interiorul acesteia. Ele au marcat începutul contradicțiilor din interiorul marii formațiuni liberale, în ciuda faptului că organismul de coordonare a campaniei electorale, „Comitetul Partidului Național Liberal”, purta o denumire care sugera însăși solidaritatea tuturor liberalilor¹¹⁶.

Dintre grupările politice componente, aceea a *liberalilor-radicali* dovedea energie și serioase preocupări în vederea propriei sale organizări, pregătindu-și statutul de centru de referință al „stângii” în viitoarea configurație politică. La nivelul capitalei, influența politică a radicalilor era deja cunoscută, întrunirile publice, dezbaterile precum acela din cadrul „Cercului liberal”, articolele din principalul lor organ de presă, *Românul*, talentul de animator politic al lui C. A. Rosetti menținând valabilă opțiunea proliberală a unei mari părți din electoratul bucureștean¹¹⁷. Dacă în Muntenia și Oltenia gradul de aderență al radicalilor în opțiunile alegătorilor era destul de ridicat, nu același lucru se întâmpla în Moldova, acolo unde influența era mai scăzută, „roșii” din Muntenia având adversari redutabili în „fracționisti”, în apropiatului lui M. Kogălniceanu sau aceia ai lui Manolache Costache Epureanu. Inițiativele pentru remedierea acestei stări de fapt nu au lipsit, ele concretizându-se în promovarea candidaturii carismaticului lider I. C. Brătianu pentru Senat pe lista „opozițiunii naționale liberale” la colegiul I de Dorohoi. Eficiența unor astfel de acțiuni politice nu s-a lăsat așteptată, calitatea de veritabil conducător al mișcării liberale care îi era în mod neoficial recunoscută de liberalii de la sud de Milcov, îi era atribuită și de cei din Moldova, Brătianu fiind considerat „un drapel în jurul căruia astăzi sunt mult decât totdeauna datorim a ne grupa. Unirea, libertatea, moralitatea și virtuțile cetățenești sunt înscrise pe acest drapel”¹¹⁸. Prezența sa în capitala Moldovei și scopul vizitei electorale nu putea scăpa vigilentei presei guvernamentale, care remarcă entuziasmul cu care „comitetul partidului național” din Iași și numerosul public îl întâmpinase¹¹⁹. Astfel de manifestări sporeau încrederea opoziției în reușita finală, C. A. Rosetti preconizând „que toutes les sommités de notre parti entreront au Sénat”, căderea Cabinetului Catargiu și formarea unui nou guvern de către liberali¹²⁰.

În ciuda influenței de care se bucura în București, gruparea liberalilor-radicali trebuia să țină cont totuși și de interesele partenerilor de coaliție, fiind nevoiți în anumite momente să le facă concesii. Liberalii radicali și gruparea „vernescană” s-au confruntat cu prilejul propunerii candidatului opoziției liberale pentru colegiul al II-lea din București, G. Vernescu, reușind să se impună în fața contracandidatului său, C.A. Rosetti¹²¹. Ambițiilor politice ale lui G. Vernescu se adăugau acelea ale „Fracțiunii libere și independente”, scopul acesteia de a obține un scor electoral favorabil fiind sesizat în interiorul „stângii” radicale¹²². În ciuda defecțiunii depistate în cadrul coaliției liberale, în forma unei „conspiration séparatiste” condusă de G. Vernescu, animat de ambițiile conducerii unei grupări proprii, C. A. Rosetti însuși mărturisea că împreună cu I. C. Brătianu dispunea la acel moment de cea mai mare influență politică¹²³.

Într-un interesant articol publicat în anul 1889 în organul de presă al junimiștilor, „*Constituționalul*”, reputatul gazetar I. L. Caragiale, având deja perspectiva succesiunii atâtor guverne, aborda tema preocupării exclusive a celor două partide, liberal și conservator, de a accede la putere, demagogia privind necesitatea apărării Constituției împotriva celor de la putere care o încălcă sistematic fiind

¹¹³ *Românul*, 15 ianuarie 1876, p. 38.

¹¹⁴ *Ibidem*, 1, 2 februarie 1876.

¹¹⁵ Ion Mamina, *op. cit.*, p. 208.

¹¹⁶ *Ibidem*, 11 martie 1876.

¹¹⁷ *Ibidem*, 29 ianuarie 1876.

¹¹⁸ *Ibidem*, 1 aprilie 1876.

¹¹⁹ *Timbul*, nr. 6, 23 martie 1876, p. 1.

¹²⁰ C. A. Rosetti către Maria Rosetti, pp. 137-138.

¹²¹ Constantin Bacalbașa, *op.cit.*, p. 170.

¹²² C. A. Rosetti către Maria Rosetti, pp. 137-138.

¹²³ La 25 martie 1876, Rosetti scria soției sale: „C'est moi et Bratiano qui disposons en ce moment de toutes les forces du pays”. *Ibidem*.

lăitmotivul opoziției, indiferent de culoarea politică. *Coaliția de la 1872*, Pașa alcătuită din elemente liberale, moderate și conservatoare nu făcuse excepție de la regulă, nerefuzându-și nimic din arsenalul persuasiv pentru a-și atrage aderenții. "Mijloacele demagogice" exersate în întruniri publice și în coloanele *Românului* de către "advocați" metamorfozați în gazetari oricând gata să apeleze la "autori celebri", "înrolarea cu tot felul de monedă, mai cu sunători, mai cu strălucite perspective, voluntari apelpisiși" împinși în "răscoala de uliță" aveau ca unic scop: "*Jos conul Lascarache! Sus conul Iancu!*"¹²⁴ Peste doisprezece ani de îndelungată "răbdare", reapăru jocul de roluri, de data aceasta, fostul acuzat devenind acuzator, conservatorii aflându-se în opoziție, iar liberalii la putere, în esență mesajul fiind identic: "*Brătianu calcă Constituția de sus în jos; o călcăm și noi de jos în sus. El o calcă spre a se ține la putere în ciuda ei și a noastră; noi o călcăm ca să-l răsturnăm și în ciuda lui să restaurăm domnia ei! Adică, mai scurt: el o calcă de dragul lui; noi o călcăm de dragul ei!*"¹²⁵ Caragiale recomanda partidelor, "*călduroșii amanți ai Constituției să aibă pentru dânsa mai puțină iubire și mai mult respect*"¹²⁶.

Rezultatele alegerilor pentru Senat din primăvara anului 1876 aduceau mandate pentru toți liderii opoziției, I. C. Brătianu, D. Brătianu, M. Kogălniceanu, Manolache Costache Epureanu, Ion Ghica, D. A. Sturdza, G. Vernescu, Al. G. Golescu, C. A. Rosetti și N. Ionescu¹²⁷. Din partea "opozițiunii" provenită din interiorul fostei coaliții conservatoare, George Gr. Cantacuzino și Alexandru Orăscu, pretabili unei colaborări cu liberalii, reușeau să-și câștige mandatul de senator¹²⁸. "Guvernamentalii" lui Lascăr Catargiu obțineau 28 de locuri în noul Senat, ocupate de conservatori puri precum Gen. Ion Emanoil Florescu sau colaboratori interesați ca Ion Bălăceanu¹²⁹. Candidând inițial cu succes la colegiul I de Ilfov¹³⁰, alegerea lui Dimitrie Ghica era anulată pentru neîntrunirea majorității voturilor exprimate, un eșec asemănător înregistrând și candidatura lui Vasile Boerescu la Ialomița, *Centrul* rămânând fără reprezentanți printre senatori¹³¹.

După victoria electorală, un veritabil "*punct de plecare al întregii transformări politice a României*"¹³² și după demisia Cabinetului Catargiu, domnitorul, consiliat de Generalul I. Em. Florescu, de C. Brăiloiu, președintele Camerei și de P. Mavrogheni, invita pe G. Vernescu la 31 martie 1876 să formeze un nou guvern. În urma discuțiilor care au avut loc între liderii coaliției liberale, la 2 aprilie 1876 Vernescu, propunea spre aprobare lui Carol o formulă guvernamentală în care se regăseau, cu excepția profesorului N. Ionescu, șeful "Fracțiunii" de la Iași, toți reprezentanții grupărilor opoziției liberale: în afara lui Vernescu, îi găsim pe I. C. Brătianu la Război, Ion Ghica la Justiție, D. A. Sturdza la Finanțe, Manolache Costache Epureanu la Lucrări Publice, M. Kogălniceanu la Externe și E. Stătescu la Culte¹³³. Considerându-și poziția politică mult consolidată în urma longevivei guvernări a "dreptei", Carol I uezază din plin de prerogativele sale și, împotriva așteptărilor coaliției victorioase în alegeri, refuză combinația ministerială propusă. Principalul motiv invocat se referea la nominalizarea unui civil, a lui Brătianu la Război, în detrimentul unui militar de carieră. Se pare că nici prezențele unora în schema ministerială precum I. Ghica, făcut responsabil pentru dezordinile din seara de 11 martie 1871 de la sala Slătineanu sau D. A. Sturdza, autorul broșurii antidinastice, nu erau pe placul principelui. Reacția opoziției denotă intenția acesteia de a uza de aceeași poziție de forță, neacceptând condițiile Palatului, G. Vernescu își depunea mandatul. În acele condiții, Domnitorul Carol I, într-un mod cu totul neașteptat, sfidând rezultatul alegerilor, încredința mandatul formării cabinetului tot conservatorilor, în persoana Gen. I. Em. Florescu care, la 4 aprilie 1876, forma acel "Săbel Ministerium" cum l-a numit presa germană¹³⁴. La Cameră, deși o parte dintre deputați, precum P. P. Carp, îi contestă caracterul conservator, cabinetul obținea votul de încredere la 19 aprilie 1876, însă Senatul ieșit din alegeri, se dovedea încă de la început opoziționist, cu Vernescu și Epureanu ca vicepreședinți. Ca urmare a refuzului lui Carol de a încuviința dizolvarea Senatului, Guvernul Florescu demisiona la 24 aprilie 1876¹³⁵.

Lista miniștrilor propusă în aceeași zi de Manolache Costache nu a fost acceptată de Carol care,

¹²⁴ I. L. Caragiale, *Cerc vițios în Constituționalul*, an I, nr. 16, 4 iulie 1889.

¹²⁵ *Ibidem*.

¹²⁶ *Ibidem*.

¹²⁷ *Românul*, 31 martie 1876.

¹²⁸ *Ibidem*, 29, 30 martie 1876, p. 281.

¹²⁹ *Ibidem*, 31 martie 1876.

¹³⁰ *MOR*, nr. 70, 28 martie/9 aprilie 1876, p. 1914.

¹³¹ *Românul*, 1 aprilie 1876.

¹³² Constantin Bacalbașa, *op.cit.*, p. 166.

¹³³ Mihail Polihroniade, Alexandru-Christian Tell, *op.cit.*, p. 315.

¹³⁴ *Ibidem*, p. 316.

¹³⁵ *Memoriile Regelui Carol I de un martor ocular*, vol. III, 1876-1877, ediție și indice de Stelian Neagoe, EMa, 1995, p. 29.

interpretând un rol activ în lupta politică dintre grupările politice pentru putere, folosea ca instrument de intimidare varianta revenirii lui I. Em. Florescu în fruntea guvernului. A avut din nou câștig de cauză deoarece, în urma consultărilor din cadrul coaliției, Epureanu accepta condițiile principelui, I. Ghica și D. A. Sturdza fiind excluși din schema ministerială. Palatul repurta o nouă victorie, imixtiunile sale având ca bază tocmai cunoașterea anumitor realități din interiorul opoziției, unele contradicții dintre lideri¹³⁶.

În afara încrederii personale de care se bucura Manolache Costache în ochii domnitorului, "*om de mari însușiri dar nu și de tot atât de mari concepții*", chestiune de altfel exploatată de către colegii săi de coaliție, majorearea susceptibilităților cabinetelor europene față de un guvern condus de un prim-ministru radical, au cântărit mult în decizia Domnitorului Carol I de a-i oferi mandatul fostului membru al grupării conservatoare. Temerile din străinătate față de politica liberalilor radicali, considerați susținători ai "conspirațiilor balcanice" și având intenții republicane, l-au determinat pe principe să mizeze pe un guvern de tranziție, în schimb cu o puternică tentă liberală¹³⁷.

În guvernul *Coaliției de la Mazar-Pașa*, format la 27 aprilie 1876, intrau Manolache Costache Epureanu ca prim-ministru și ministru al Lucrărilor Publice, I. C. Brătianu la Finanțe, G. Vernescu la Interne, M. Kogălniceanu la Externe, G. Chițu la Culte și Col. G. Slăniceanu la Război. Celelalte două personalități ale coaliției, rămase în afara organigramei ministeriale, D.A. Sturdza și I. Ghica, vor prelua cele două funcții de vicepreședinte al Senatului¹³⁸. Camera conservatoare dovedea aceeași moderație în relațiile cu noul cabinet precum cea cuprinsă în declarația ministerială, oameni politici de "dreapta" sau de "centru" precum D. Ghica, Al. Lahovary, V. Boerescu, A. Pascal promițându-i, în ședința din 30 aprilie 1876, concursul lor pentru votarea legilor financiare, fără a echivala însă un vot de încredere. Programul de guvernare al cabinetului condus de Manolache Costache Epureanu se baza pe principiile și obiectivele cuprinse în programul *Coaliției de la Mazar-Pașa*: respectarea drepturilor și libertăților constituționale atât pentru cetățenii individuali cât și pentru partide, aplicarea strictă a principiilor responsabilității ministeriale, promovarea unei politici de economii în domeniul bugetar, îmbunătățirea stării materiale a cetățenilor prin măsuri de reducere a numărului de impozite, dezvoltarea agriculturii ca un obiectiv complementar creșterii performanței comerțului și a industriei naționale¹³⁹.

Necesitatea însă a unei omogenizări politice a întregului legislativ atrăgea decizia dizolvării Camerei la 3 mai 1876, noile alegeri fiind fixate pentru intervalul 3-9 iunie 1876.

Alegerile pentru Cameră din vara lui 1876 oferă prilejul unei reasezări a raportului de forțe din cadrul coaliției liberale. Din desfășurarea ulterioară a evenimentelor, se poate constata că, încă de la început, formația guvernamentală, astfel cum era ea compusă, era percepută ca tranzitorie, membrii ei urmărind o reconfigurare a ei în funcție de propriile lor interese¹⁴⁰. Totodată, interesele divergente și comportamentul politic aferent al grupărilor liberale din cadrul coaliției indicau o intensificare a procesului de disoluție a acesteia. Alegerile dezvăluiau intenția "roșilor" și a "vernescanilor" de a-și consolida pozițiile prin obținerea unui număr cât mai mare de mandate de deputați pentru aderenții lor în vederea unei ulterioare modificări favorabile a componenței cabinetului. Ambițiile politice ale ministrului de Interne, G. Vernescu și destituirile unor prefecți apropiați ai radicalilor, operate, i-au nemulțumit pe liberalii din jurul lui I. C. Brătianu și C. A. Rosetti¹⁴¹. Acesta scria, la 13 mai 1876, că Vernescu devenise "la grande corde discordante" în cadrul Cabinetului Manolache Costache, subminând armonia ministerială. Dorindu-se a fi "maître absolu", numea prefecții după propria sa voință ignorând orice recomandare din partea colegilor săi, atrăgându-și astfel criticile majorității acestora. Prin numirea în funcțiile de prefecți pe "tous les licenciés en droit", el spera să-și poată crea "un parti" în viitoarea Cameră¹⁴². La rândul lor, liberalii radicali conduși în campania electorală de C. A. Rosetti înființau comitete electorale precum cel compus din 23 de membri constituit la sala Ateneului¹⁴³, chiar

¹³⁶ Mihail Polihroniade, Alexandru-Christian Tell, *op.cit.*, p. 315.

¹³⁷ N. Iorga, *Războiul pentru independența României. Acțiuni diplomatice și stări de spirit*, București, Cultura Națională, 1927, p. 84.

¹³⁸ Mihail Polihroniade, Alexandru-Christian Tell, *op.cit.*, p. 317.

¹³⁹ *MOR*, nr. 94, 29 aprilie/11 mai 1876, pp. 2369-2370.

¹⁴⁰ N. Iorga, *op. cit.*, p. 84.

¹⁴¹ *Timpu*, nr. 53, 15 iunie 1876, p. 1.

¹⁴² C. A. Rosetti către Maria Rosetti, p. 152.

¹⁴³ Comitetul electoral constituit în vederea coordonării alegerilor pentru Cameră număra personalități de primă mână ale partidului radical, ca Dumitru Brătianu, Pană Buescu, Dr. Iatropol, C.A. Rosetti, Grigore Serurie, alături de tineri de perspectivă ca N. Flea, Emil Costinescu, Eugeniu Stătescu. Autoritatea lui îi conferea dreptul de a hotărî candidații colegiilor din București, astfel că, în ciuda unei contestări venită din partea lui Bonifaciu Florescu, dornic

și o formațiune de tineret liberal-radicală, "Unirea Democratică Română"¹⁴⁴. După cum reieșea din însuși programul acestei societăți, ea grupa cetățeni care consimțeau la "împlinirea datoriilor către țară și către societate precum și eșerciul conștiințios al drepturilor cetățenești".

Activitatea ei se desfășura potrivit următoarelor principii: "naționalitatea și democrația" ca principii fundamentale, "onestitatea" ca valoare morală, în viața politică și în viața privată, păstrarea sistemului de relații externe care garanta existența României, garanția europeană și, în același timp, stabilirea de relații strânse cu toate popoarele din Orient, respectarea relațiilor tradiționale cu Poarta și cultivarea cu prioritate a relațiilor cu națiunile de origine latină, modificarea Constituției urma să fie susținută numai în spiritul principiilor democratice și naționale, iar a legii electorale, numai pe baza inteligenței, ca criteriu de admisie a dreptului electoral, astfel încât să poată fi asigurată independența corpului electoral de ingerințele puterii, necesitatea ca justiția să devină cu adevărat a treia putere în stat, pentru aceasta impunându-se ca prestigiul magistraturii să fie confirmat prin admiterea în corpul ei a celor mai demni și mai bine pregătiți funcționari și să fie ferită de imixtiunile puterii executive, descentralizarea administrativă, responsabilitatea ministerială, libertatea individuală garantată prin noi măsuri legiuitoare care să sancționeze abuzurile din partea judecătorilor împotriva cetățenilor, interzicerea arestului preventiv în materie de presă, îmbunătățirea situației țăranilor, riguroasa aplicare a legii privind învățământul primar obligatoriu, încredințarea educației naționale unei administrații separate, dotată cu admise, pusă sub controlul puterii legislative, ferindu-o astfel de fluctuațiile luptelor politice, impozite proporționale pe venit, mult mai echitabile decât cele stabilite de fosta guvernare conservatoare, fără nici un sistem, numai pentru a umple golurile din buget, desființarea impozitelor indirecte, a "barbarei contribuțiuni personale" și înlocuirea ei cu un impozit proporțional, mobilizarea tinerilor la o vârstă stabilită prin lege, independența Bisericii Ortodoxe Române de orice organizare bisericească străină și organizarea ei democratică, pe baza electivității, crearea de școli profesionale și industriale, crearea unui număr cât mai mare de industrii naționale din inițiativă privată, ajutate și protejate de stat, construirea unui mare port și reglementarea comerțului maritim național, protejarea împotriva invaziei economice străine, crearea instituțiilor financiar-bancare românești precum "Banca națională de scont și circulațiune" și bănci agricole. Era un program liberal exhaustiv care își va găsi aplicarea în multe din punctele sale în timpul mării guvernări liberale din 1876-1888¹⁴⁵.

Dacă organizarea radicalilor în Muntenia făcea progrese însemnate, nu același lucru se putea spune despre poziția lor în Moldova, acolo unde baza susținătorilor continua să rămână modestă în comparație cu aceea a personalităților liberale din regiune. În cadrul alegerilor pentru Cameră din vara lui 1876, candidații liberalilor-radicali au fost puternic combătuți de susținătorii lui M. Kogălniceanu și Manolache Costache Epureanu¹⁴⁶. În ciuda acestor fricțiuni, rezultatele alegerilor îi aduceau în Cameră pe reprezentanții tuturor grupărilor care compuneau marea formațiune liberală, majoritatea însă revenind liberalilor-radicali¹⁴⁷.

Concurența dintre grupările liberale se relua cu prilejul alegerilor pentru președinția Adunării Deputaților din 20 iunie 1876, în cadrul căroră D. Brătianu candida împotriva lui C. A. Rosetti¹⁴⁸. Interesantă rămâne opțiunea lui D. Brătianu, contrară aceleia a majorității radicală din Cameră, el fiind sprijinit de amicii politici ai lui Manolache Costache și ai lui M. Kogălniceanu, poziție care anunța anumite divergențe de opinii față de colegii săi radicali, care urmau să se adâncească după instaurarea cabinetului condus de fratele său¹⁴⁹.

Divergențele de opinii dintre membrii coaliției sunt readuse în prim plan de discuțiile în jurul

și el de a candida, la colegiul al III, lista hotărâtă inițial rămăsese nemodificată. Cu excepția concesiilor ce să făcea, din rațiuni tactice lui Vernescu, cadrele active al partidului precum Costinescu, Flea, Stătescu, Serurie, alături de figurile consacrate ca D. Brătianu, C.A. Rosetti, gen. N. Golescu își impuseră candidaturile în București. Era o dovadă a forței radicalilor în capitală. Constantin Bacalbașa, *op. cit.*, p. 190.

¹⁴⁴ *Românul*, 30 mai 1876.

¹⁴⁵ Semnatarii programului liberal al societății erau: Arvanezu Vasile, Bosie C., dr. Calinderu, Candiano Sergiu, G. Cantacuzino (Răfoveanu), Carp Eliodor, Carp Anton, Costinescu Emil, Economu Ciru, Flea N., Fărcășanu I., Furculescu, Giani Dimitrie, Col. Gherghel, Heliade Rădulescu, Lecca C., Opran Remus, Opran Romulus, Periețeanu Buzău St., dr. Pastia, Pache Prototopescu, Poenaru Bordea M. și I., Stătescu Eugeniu, Stolojan Anastasie ș.a. *Românul*, 26 mai 1876.

¹⁴⁶ C. A. Rosetti către Maria Rosetti, pp. 160-164.

¹⁴⁷ *Ibidem*, p. 169.

¹⁴⁸ Anastasie Iordache, *Pe urmele lui Dimitru Brătianu*, EST, 1984, pp. 291-292.

¹⁴⁹ *Trompeta Carpaților*, nr. 1291, 25 noiembrie 1876, p. 2.

răspunsului la mesajul Tronului. Cu această ocazie, premierul Manolache Costache își exprima rezervele față de conținutul violent al mesajului la adresa fostului guvern conservator din care făcuse parte la 1872-1873 și indirect la adresa domnitorului. Reacția premierului indica începutul unei atitudini de distanțare față de noua orientare a Camerei, dominată de radicali. Ea se va adânci din momentul în care Adunarea Deputaților va demara acțiunea de acuzare a foștilor miniștri conservatori. Concepută ca o tactică menită a neutraliza opoziția conservatoare și a îndepărta din anturajul puterii pe aliații liberali de parcurs, inițiativa liberalilor radicali de acuzare a foștilor miniștri conservatori acceptată de majoritatea Camerei și ulterior votarea dării în judecată a acestora, la 19/31 iulie 1876, atrăgea demisia Cabinetului Epureanu la 23 iulie/4 august 1876. Instaurarea noul guvern liberal radical în frunte cu I. C. Brătianu la 24 iulie/5 august 1877¹⁵⁰.

Printre considerațiile care au stat la baza întocmirii noii scheme ministeriale, raportarea favorabilă continuării procesului împotriva conservatorilor a jucat un rol important, nu însă definitoriu. Astfel, cooptarea lui N. Ionescu în guvern prin preluarea ministerului de Externe, se datora și acestui argument, însă, mai curând unei sume de motive. Decizia lui Brătianu de a și-l asocia la guvernare pe șeful "Fracțiunii" ni se pare explicabilă mai ales dacă ne gândim la faptul că această grupare beneficia de un număr însemnat de deputați, care împreună cu cei radicali puteau să asigure și în continuare o puternică susținere guvernului, în urma tragerii lui Mihail Kogălniceanu. Rațiunile de tactică politică care reclamau necesitatea pulverizării blocului opoziționist din Cameră, constatat cu prilejul alegerii președintelui și întărit cu foștii miniștri M. Kogălniceanu și Manolache Costache Epureanu, i-au impus lui I. C. Brătianu cooptarea celui mai puternic grup, acela al "Fracțiunii"¹⁵¹. De asemenea, necesitatea menajării susceptibilităților cabinetelor europene față de o eventuală politică intervenționistă a României în conflictul balcanic impunea prezența unui ministru de Externe cunoscut pentru principiile sale neutraliste¹⁵². De asemenea, rațiunile de imagine ale guvernului liberal reclamau prezența unui reprezentant al Moldovei în cabinet¹⁵³. La unele ministere erau promovate elemente "tinere" în politică, implicate activ în acțiunile grupurilor liberale radicale, precum Eugeniu Stătescu¹⁵⁴, la Justiție, reputat avocat¹⁵⁵, publicist¹⁵⁶ și un zelos susținător al procesului fostului ministru¹⁵⁷, precum și G. Chițu la Culte și Instrucțiune Publică, un apropiat al cercului brătienist. G. Vernescu, bucurându-se de o susținere politică importantă în Senat, își păstra portofoliul Internelor rămânând, în ciuda afișării unei atitudini rezervate, un susținător al procesului conservatorilor. În această calitate, el putea dispune măsurile necesare în vederea efectuării nenumăratelor anchete prelungind astfel soluționarea procesului adversarilor politici¹⁵⁸. D. A. Sturdza intra în cabinetul liberal drept un reputat specialist în finanțe și economie, cunoscut pentru orientarea sa neutralistă în politica externă¹⁵⁹. Foarte incomod ca parlamentar de opoziție, postură cu care guvernul se va familiariza mai ales în perioada 1877-1878, pentru premierul Brătianu era preferabil să și-l apropie tocmai pentru a-l neutraliza pe autorul virulentei critici la adresa politicii financiare a guvernării Lascăr Catargiu¹⁶⁰.

Decizia instaurării Guvernului I. C. Brătianu a fost, fără îndoială, consecința unei mature reflecții din partea Domnitorului Carol I, bazată deopotrivă pe argumente de politică internă și de

¹⁵⁰ *Timpul*, 4 august 1876, p. 1.

¹⁵¹ Constantin Bacalbașa, *op.cit.*, p. 193.

¹⁵² N. Iorga, *Istoria românilor*, vol. X *Întregitorii*, București, 1939, p. 164.

¹⁵³ Titu Maiorescu, *op.cit.*, p. 89.

¹⁵⁴ Tănărlu jurist se bucura de aprecierea deosebită a mult mai experimentatului său coleg din coaliție, Mihail Kogălniceanu, care îl considera un "june de viitor, niciodată pasionat pentru măsuri extreme și de aceea îl cred destinat a fi stălpul partidului național liberal". Mihail Kogălniceanu, *Opere*, vol. IV, p. 246.

¹⁵⁵ Apostol Stan, Mircea Iosă, *op. cit.*, p. 178.

¹⁵⁶ Eugeniu Stătescu semnase multe dintre articolele politice în ziarul opoziției liberale, "*Alegătorul liber*" în perioada 1875-1876. *Românul*, 19, 20 mai 1876, p. 53.

¹⁵⁷ Titu Maiorescu, *op.cit.*, p. 89.

¹⁵⁸ Gheorghe Cliveti, *Independența națională...*, p. 69.

¹⁵⁹ N. Iorga, *Un om de severă muncă și aprigă autoritate: D. A. Sturdza. O comemorare*, în *AARMSI*, seria a III-a, tom XIV, pp. 171-177.

¹⁶⁰ Noul ministru de Finanțe publicase broșura *Finanțele României de la 1871 la 1875*, în care prezenta starea financiară a țării ca aflându-se într-o "ruină desăvârșită" din cauza falsificării datelor din contabilitatea generală de către guvernul conservator în scopul de a ascunde, cu ocazia prezentării situațiilor periodice către Corpurile Legiuitoare, a adevărate proporții ale deficitelor anilor respectivi. Demersul omului politic moldovean a fost contestat de opoziția conservatoare, deoarece broșura fusese tradusă și comunicată ziarelor austro-ungare, tocmai în momentul în care devenea ministru, mediul financiar-bancar european începând să privească cu o mare neîncredere România, compromițându-i astfel creditul. "*Timpul*", an II, nr. 6, 9 ianuarie 1877, p. 1.

politică externă. Acesta nu putea să ignore noul raport de forțe de pe scena politică internă favorabil radicalilor lui I. C. Brătianu și C. A. Rosetti. Majoritari în Cameră și cu o pondere însemnată în Senat, mai organizați sub aspect partinic decât adversarii lor politici, promovând un discurs de tip naționalist, liberalii radicali puteau asigura o bază parlamentară pentru un guvern stabil.

De asemenea, politica externă energetică inaugurată de M. Kogălniceanu sub guvernul *Coaliției de la Mazar-Pașa* vădind un veritabil proiect princiar al independenței, se impunea continuată cu elemente la fel de decise, care, de altfel, își exprimaseră prin diferite canale, în special prin presă, disponibilitatea de a colabora cu domnitorul la materializarea dezideratului național¹⁶¹. Din acest punct de vedere, reluarea dialogului politic cu liderului liberal I. C. Brătianu apare astfel explicabilă după opt ani în care relațiile dintre ei fuseseră compromise atât de presiunile externe cât și de frustrările încercate de grupările "stângii", îndepărtate de sferele puterii după 1868¹⁶². Totodată, oferind o nouă dovadă a abilității de a-și alege colaboratorii¹⁶³, principele nu putea să nu se oprească asupra persoanei capabilului său sfetnic din perioada de debut a domniei sale, cel căruia îi dezvăluia, la 31 martie 1866, la Düsseldorf, intenția ruperii legăturilor umilitoare cu Imperiul Otoman¹⁶⁴.

Imprimarea unei politici externe active de către Guvernul I. C. Brătianu menită a realiza o apropiere față de Rusia în vederea unei colaborări pentru schimbarea statutului internațional al României a reprezentat un moment de cotitură în cadrul raporturilor dintre partenerii de coaliție. Vechilor rivalități se adăugau concepțiile diferite ale liberalilor în privința atitudinii de urmat a României în contextul crizei balcanice declanșată în vara lui 1875, tandemul Brătianu-Rosetti, asistat de Domnitorul Carol I, trebuind să facă față unei puternice opoziții neutraliste atât din partea "drepte" conservatoare cât și din partea membrilor propriei formațiuni politice, cazurile lui D. A. Sturdza, N. Ionescu, D. Brătianu și G. Vernescu fiind elocvente din acest punct de vedere¹⁶⁵.

Începând cu toamna anului 1876, liberalii radicali, prin intermediul articolelor din officiosul *Românul*, paralel cu tratativele pe care primul-ministru le demarase cu oficialii ruși în vederea realizării unei baze de colaborare, se pronunța în favoarea unei politici active conformă cu "calea datoriei", care impunea României să abandoneze statutul de spectator pasiv al derulării chestiunii orientale¹⁶⁶.

Această nouă orientare în politica externă a României a fost întâmpinată cu o puternică opoziție chiar în interiorul fostei coaliții liberale, o mare parte din membrii aceștia neezitând să-și facă publice concepțiile neutraliste de la tribuna Camerelor sau prin scris. Se va ajunge, la începutul anului 1877, la o veritabilă polarizare a opțiunilor, președintele Adunării Deputaților, C. A. Rosetti plasându-se alături de primul-ministru I. C. Brătianu în favoarea unei colaborări cu Rusia în cadrul unui iminent război împotriva Turciei, pe când vicepreședintele Senatului, Ion Ghica, alături de ministrul de Finanțe, D. A. Sturdza, se pronunțau în favoarea menținerii neutralității, și a unor iluzorii garanții de securitate de care România ar fi beneficiat prin Tratatul de Pace de la Paris din 1856¹⁶⁷. În chiar interiorul grupării liberal-radicală, D. Brătianu, trimisul guvernului la Conferința Marilor Puteri de la Istanbul din decembrie 1876, în vederea obținerii unei garanții speciale de neutralitate, începea să-și facă cunoscută concepția sa refractară oricărei politici riscante care ar fi putut pune în pericol valabilitatea Tratatului de la Paris, față de care toți antiintervenționiștii perioadei, indiferent de orientarea lor politică, manifestaseră un adevărat fetișism¹⁶⁸.

Protestul guvernului român la adresa dispozițiilor cuprinse în Constituția otomană promulgată la 11/23 decembrie 1876, care lezau dreptul de autonomie al României, interpretat de o parte a majorității liberale a Camerei nici mai mult, nici mai puțin decât o "provocare" la adresa Turciei¹⁶⁹, atrăgea, după câțva timp, demisiile miniștrilor D. A. Sturdza la 5/17 ianuarie 1877 și G. Vernescu la 19

¹⁶¹ N. Iorga, *Războiul pentru independența României*, p. 29.

¹⁶² Sorin Liviu Damean, *Carol I*, pp. 20-21.

¹⁶³ Constantin Kirițescu, *O personalitate morală: Carol I, Regele Întemeietor*, în *Domnia Regelui Carol I: 5 conferințe ținute la Universitatea Liberă în anul 1940*, București, Imprimeriile "Independența", 1941, p. 12.

¹⁶⁴ Gheorghe I. Brătianu, *Politica externă a Regelui Carol I*, în *Domnia Regelui Carol I: 5 conferințe ținute la Universitatea Liberă în anul 1940*, București, Imprimeriile "Independența", 1941, p. 82.

¹⁶⁵ Gheorghe Cliveti, *op.cit.*, p. 101.

¹⁶⁶ *Românul*, 2 octombrie 1876.

¹⁶⁷ Titu Maiorescu, *op. cit.*, p. 314.

¹⁶⁸ Radu Rosetti, „Documente privitoare la misiunea lui Dimitrie Brătianu la Constantinopol, în toamna 1876 și alte documente din arhiva D-lui G. G. Cantacuzino” (extras) în *AARMSI*, seria a III-a, tomul XXV, București, Imprimeria Națională, 1943, p. 1.

¹⁶⁹ *MOR*, nr. 4, 6/18 ianuarie 1877, p. 109.

ianuarie/1 februarie 1877.

Disensiunile dintre membrii formațiunii liberale în privința politicii adecvate României în complicatul context politic sud-est european puteau fi constatate în cadrul întrunirii liberalilor din data de 6/18 ianuarie 1877, în cadrul căreia opțiunea menținerii neutralității era reprezentată de I. Ghica și D. A. Sturdza. Spre deosebire de aceștia, primul-ministru Brătianu susținuse deschis opțiunea unei alianțe cu Rusia împotriva Turciei, poziție căreia se raliaseră o mare parte dintre liberalii-radicali prezenți, puterea de convingere a liderului liberal având câștig de cauză¹⁷⁰. Evoluția evenimentelor vor confirma impunerea punctului de vedere al președintelui Consiliului, acțiunea politică demarată cu asentimentul Palatului în vederea unei colaborări cu Rusia a trebuit însă să fie dublată de o reconfigurare a cabinetului, în sensul îndepărtării miniștrilor ezitanți și cooptarea unor fideli politici. La 27 ianuarie 1877, I. Cămpineanu¹⁷¹ și I. Docan preluau portofoliile Justiției, respectiv al Lucrărilor Publice și nu după mult timp D. A. Sturdza¹⁷², reintrat în guvern la aceeași dată, părăsea ministerul Finanțelor în urma ostilității cu care majoritatea liberal-radicală îi respinsese proiectul de lege privind contabilitatea statului, în care măsurile de austeritate propuse afectau și bugetul alocat inițial armatei¹⁷³.

Nici ministrul de Externe, N. Ionescu, recunoscut ca liderul "Fracțiunii libere și independente" și reprezentantul acesteia în guvern, nu împărtășea linia de politică externă pe care o imprimase președintele Consiliului, I. C. Brătianu. El își făcuse cunoscută preferința pentru o atitudine neutră a României față de frământările care cuprinseseră sud-estul european, prin publicarea broșurii *L'état roumain et la paix d'Orient*, apreciată de Domnitorul Carol I în partea ei de argumentare juridică, nu însă și în cea politică¹⁷⁴. Utilă atâta timp cât prezența sa în fruntea ministerului de Externe menținea în fața Europei aparența neutralității României, în urma tratatelor româno-ruse purtate de primul-ministru Brătianu prin care pregătea României un rol activ în apropiatul război ruso-turc, N. Ionescu trebuia înlocuit printr-o persoană mai energică și mai capabilă¹⁷⁵.

Grăbirea acestei măsuri a fost facilitată și de opoziția deosebit de dură pe care fostul șef al diplomației românești din cabinetul *Coaliției de la Mazar-Pașa*, M. Kogălniceanu, o declanșase la începutul anului 1877 împotriva "fracționiștilor" și a conducătorului acestora, mascată prin interpelări adresate ministrului Cultelor și Instrucțiunii Publice, G. Chițu, asupra stării învățământului superior ieșean. Printr-o astfel de interpelare, la 25 ianuarie 1877 M. Kogălniceanu, vorbind în calitate de membru al "partidului liberal național", făcea o critică severă guvernului liberal-radical pentru colaborarea acestuia cu "fracționiștii" fapt ce-i atrăsese o diminuare a popularității, mai ales în Moldova dar și o pierdere a legitimității de la Mazar-Pașa prin îndepărtarea elementelor moderate din guvern, acelea care contribuiseră practic la înfrângerea fostului Guvern Lascăr Catargiu. În finalul intervenției sale, M. Kogălniceanu amenința practic cu sistarea sprijinului politic din partea "liberalilor moderați din Moldova", nevoiți, în urma alianței radicalilor cu "fracționiștii" să se pronunțe în favoarea "principiilor" și în "detrimentul oamenilor"¹⁷⁶. Kogălniceanu revenea la 1 februarie 1877 cu o interpelare în Senat în legătură cu starea de decadență a Universității din Iași pe care o considera ca

¹⁷⁰ C. E. Mansfield către Conte de Derby, București, 8/20 ianuarie 1877, în *Independența României. Documente, vol. I, Documente și presă internă* (în continuare I.R.D.), EAR, București, 1977, pp. 263-264.

¹⁷¹ Dimitrie R. Rosetti, *Dicționarul contimporanilor*, ediția I, ELTP, 1897, p. 41.

¹⁷² Ion Mamina, *op.cit.*, p. 305.

¹⁷³ *Memoriile Regelui Carol I*, pp. 96-97.

¹⁷⁴ Regele Carol I al României, *Cuvântări și scrisori*, tom I, 1866-1877, IAGCG, 1909, p. 507.

¹⁷⁵ Într-un articol intitulat *D. Ionescu în fața chiar a fracționiștilor*, oficiosul conservator reproducea o scrisoare deschisă a unui fost partizan politic al profesorului ieșean, "botezat în apa intrigilor și a calomniilor de ministru" de către "roșii" lui Brătianu, cu un conținut mai mult decât sugestiv: "*Conjudețenii acum te cunosc bine că ești incapabil, ne-ai dovedit cu prisosință; că ești neal, ne-ai convins. Nimic nu-i crimă din te-ai deochiat, ai voit să te întorci liniștit iarăși la popor, din sânul căruia n-ai fi trebuit să ieși niciodată. Dar nu mai ești primit acum! Reintră mai bine în colivia din Păcurari și lasă fotoliul de ministru acelor care au și capacitate și știință, calități ce d-tale îți lipsesc.*" *Timbul*, an II, nr. 4, 6 ianuarie 1877, p. 1.

Conform unei mărturii de epocă, N. Ionescu era contestat de "*tous ses partisans même le trouvent incapable en la matière [a politicii externe, n.s. G.-F.Ș.]*", în "*Correspondance de Georges G. Cantacuzène par Ștefan Cuciureanu*" (extrait), în *ARBSH*, tome XXIII/2, București, Imprimeria Națională, 1943, p. 36.

¹⁷⁶ Mihail Kogălniceanu, *Opere*, p. 251.

fiind consecința implicării "fracționiștilor" în politică și a neglijării activității didactice¹⁷⁷. La 2 februarie 1877 el propunea aplicarea de sancțiuni profesorilor universitari care continuau să absenteze de la cursuri, însă se lovea de rezistența ministrului Chițu și a premierului Brătianu, interesul politic al afișării unei solidarități a cabinetului determinându-i pe aceștia să susțină cauza "fracționiștilor". Ei nu puteau împiedica însă votarea de către Senat, la 4 februarie 1877, a unei moțiuni de blam împotriva lui N. Ionescu, gest politic care contribuia în mare măsură la decizia ministrului de Externe de a demisiona la 25 martie/6 aprilie 1877¹⁷⁸.

Faza finală a tratativelor româno-ruse pentru încheierea unei convenții de tranzit care să reglementeze marșul armatei țariste înspre sudul Dunării a impus decizia domnitorului de a-i consulta pe foștii miniștri și pe cei în funcție cu privire la oportunitatea încheierii unui asemenea act, în cadrul unui Consiliu de Coroană în data de 2/14 aprilie 1877. Cu acest prilej s-au putut constata divergențele dintre liberali, alături de șeful statului, favorabil unei apropieri față de Rusia, plasându-se primul-ministru I. C. Brătianu, președintele Camerei, C. A. Rosetti și M. Kogălniceanu, în timp ce pe poziții contrare, în speranța păstrării unor iluzorii garanții de neutralitate pe care le-ar fi oferit textul Tratatului de la Paris, s-au situat I. Ghica și D. A. Sturdza¹⁷⁹. Concepțiile diferite de acelea ale grupului constituit în jurul primului-ministru Brătianu, cărora s-au adăugat "pasiunile personale" și resentimentele, au determinat îndepărtarea de politică și de persoana premierului a unor personalități liberale ca D. Brătianu, I. Ghica, D. A. Sturdza, Manolache Costache Epureanu, G. Vernescu¹⁸⁰. I. Ghica, în broșura sa, *O cugetare politică (1877)*¹⁸¹ și D. Brătianu, prin intermediul articolelor sale publicate în *Românul* și al broșurii *Uă datorie de conștiință către țeara mea*, se manifestau împotriva oricărei colaborări cu Rusia, semnarea convenției de tranzit cu aceasta fiind considerată ca un preambul al colaborării militare dincolo de Dunăre, considerată ca un veritabil "război de agresiune împotriva Turciei"¹⁸².

Fratele primului-ministru liberal, deși înțelesese că noul episod al chestiunii orientale era tocmai consecința dezechilibrului european cauzat de războiul franco-german și că la 1876 devenise evident că "o înțelegere sinceră între Marile Puteri nu mai este cu putință și că o mare furtună zguduie Europa din nou înainte de a reapare seninul pe orizontul său politic", nu sesizase totuși că divergențele dintre Marile Puteri, precum și pregătirile militare rusești, făceau imposibilă o politică de neutralitate din partea României pe care, de altfel, nu i-o respecta nici o putere europeană: "Ideea neutralizării României, zămislită odată cu luarea ei sub protecțiunea colectivă a Marilor Puteri, desigur nu va întârzia a se realiza; multe din Puteri regretă că n-au realizat-o mai înainte căci, în momentul acesta, când Rusia de șase luni de zile concentrează pe Prut sute de mii de soldați în vederea și cu consimțământul oareșicului al Europei pentru a forța la trebuință pe Turcia de a garanta îmbunătățirea sorții supușilor săi creștini, le-ar veni cu greu celorlalte Puteri să taie drumul rușilor și să-i oprească de a se întâlni cu turcii"¹⁸³. Din punctul său de vedere, neutralitatea era singura politică preferabilă în cazul izbucnirii războiului, mai ales în contextul crizei financiare în care se afla România și a armatei sale atât de slab echipată. După cum nici una dintre Puteri nu va pretinde ca România să reziste vreuneia dintre Puterile beligerante, considera el, rezistența în fața uneia semnificând alianța cu cealaltă, se impunea ca guvernul să protesteze în fața Europei împotriva oricărei încălcări a teritoriului național. În cazul în care vreuna dintre armatele aflate în conflict ar invoca necesitățile strategice pentru a tranzita teritoriul român, atunci se impunea fixarea unei zone delimitate și reglementarea condițiilor trecerii acesteia, în lipsa căreia ar fi considerate ca inamică. D. Brătianu susținea că interesele României impuneau următoarea politică: "Nici să arătăm pumnul nimănui, nici să ne aruncăm cu ochii închiși în brațele cuiva; susținând cu tărie drepturile noastre, trebuie să căutăm a întreține cele mai bune relațiuni cu vecinii noștri; emoțiunile momentului să nu ne facă însă să uităm că constelațiunea din care facem parte este la apus"¹⁸⁴.

¹⁷⁷ Idem, *Cestiunea Universității de Iași înaintea Senatului. Cuvinte rostite în ședințele din 1, 2 și 4 februarie 1878*, București, Imprimeria Statului, 1877, p. 5.

¹⁷⁸ *Curierul*, an V, 30 ianuarie 1877, p. 4.

¹⁷⁹ Mihail Polihroniade, Alexandru-Christian Tell, *op.cit.*, p. 352.

¹⁸⁰ Nicolae Iorga, *Un om de o severă muncă...*, p. 175; Sabina Cantacuzino, *Din viața familiei I. C. Brătianu (1821-1891)*, București, "Universul", 1933; Anastasie Iordache, *op.cit.*, p. 298.

¹⁸¹ Ion Ghica, *Scrieri*, vol. IV, cu o prefață, indice de lucruri, localități și persoane de Petru V. Haneș, EM, 1915, pp. 96-97.

¹⁸² Dimitrie Brătianu, *Uă datorie de conștiință către țeara mea*, București, Noua Tipografie Națională C. N. Rădulescu, 1877, p. 5.

¹⁸³ Idem, *România și resbelul*, în *Românul*, 8 aprilie 1877, p. 312.

¹⁸⁴ *Ibidem*.

Alegerile pentru Senat din aprilie 1877 aduceau victoria detașată a liberalilor radicali, dintre personalitățile conservatoare adjuccându-și mandatul L. Catargiu, V. Boerescu, G. Gr. Cantacuzino și P. P. Carp¹⁸⁵. Reconfigurarea guvernului într-o formulă adecvată direcției de politică externă dirijată de șeful cabinetului permitea pătrunderea Generalului Al. Cernat și a lui M. Kogălniceanu în cadrul executivului, primul la 2/24 aprilie 1877 la conducerea ministerului de Război, celălalt la 3/15 aprilie 1877 în fruntea diplomației românești¹⁸⁶. Rațiunile cooptării celor două personalități răspundeau, fără îndoială, necesității promovării intereselor politico-militare în acord cu politica propusă, ale cărei baze fuseseră puse de Domnitorul Carol I în cooperare cu primul său ministru. Lor însă se adăugau și unele considerente care urmăreau consolidarea pozițiilor Cabinetului liberal radical, identitatea de vederi a miniștrilor fiind considerată de I. C. Brătianu o condiție indispensabilă a stabilității executivului român. Intrarea lui M. Kogălniceanu în echipa ministerială se datora, în afara capacității sale politice și intelectuale recunoscută inclusiv de adversarii săi, poziției favorabile unei înțelegeri cu Rusia, adoptată cu prilejul Consiliului de Coroană din 2/14 aprilie 1877, după ce anterior șeful statului avusese ocazia să constate ralierea acestuia unei astfel de politici, cu prilejul audienței pe care i-o oferise cu o zi mai înainte¹⁸⁷. Presa de opoziție sesizase, de altfel, necesitatea politică care îl obligase pe primul-ministru să-l accepte pe M. Kogălniceanu în echipa sa guvernamentală, în ciuda deosebirilor dintre ei în privința concepțiilor politice¹⁸⁸. Cooptarea Generalului Al. Cernat în guvern pentru a-l înlocui pe Colonelul Slăniceanu, reîntors în cadrul Marelui Stat Major, răspundea, în afara obiectivelor administrării armatei și aceloră privind consolidarea poziției cabinetului și a grupului din jurul premierului Brătianu în fața diferitelor alte grupuri liberale din Cameră cu opțiuni diferite în privința persoanei ministrului de Război precum acela al amicilor lui D. Gianni îl susținea pe Generalul Lupu¹⁸⁹.

Încheierea convenției româno-ruse la 4/16 aprilie 1877 a fost primită cu ostilitate chiar de o parte a parlamentarilor liberali. În Ședința Camerei din 14 aprilie 1877, G. Vernescu sugera că încheierea de către guvern a convenției cu Rusia ascundea pregătirea acestuia pentru război¹⁹⁰, iar N. Ionescu cu stilul său opoziționist caracteristic respingea perfectarea unui asemenea act¹⁹¹. Aceeași ostilitate manifestă și D. A. Sturdza în Ședința Senatului din 17 aprilie 1877¹⁹². Convenția cu Rusia a fost în cele din urmă votată de către Cameră și Senat la 16, respectiv 17 aprilie 1877, premierul I. C. Brătianu impunându-și voința în fața partizanilor săi politici, profilul liderului conturându-se din ce în ce mai mult. Reticențele unor liberali față de ideea unei politici îndrăznețe, inerțiile lor față de o politică tradițională și lipsa perspectivei "marelui moment" al obținerii independenței printr-un sacrificiu național au fost depășite grație autorității primului-ministru. Ea se va confirma în toate marile momente de decizie ale pregătirii și participării României la Războiul de Independență, primul-ministru liberal, asistat de colaboratorii săi apropiați, precum C. A. Rosetti, reușind să obțină de fiecare dată concursul Corpurilor Legiuitoare, subordonându-le treptat voinței executivului. Liberalii vedeau așadar o puternică tendință de se grupa în jurul persoanei primului ministru, *gruparea liberală radicală* dovedind veleități de centru de gravitație al întregii mișcări liberale.

Dacă ideea încheierii unei convenții cu Rusia înregistrase atâtea împotriviri, soluția proclamării independenței și a colaborării militare cu armatele țarului împotriva curții suzerane a fost o adevărată provocare la adresa capacității de persuasiune a guvernului liberal-radical. Chiar în rândul membrilor guvernului existau unele ezitări în această privință, consulul francez, Fr. Debains atribuindu-i ministrului de Externe, M. Kogălniceanu, o atitudine ambiguă în această privință, izvorâtă dintr-o nesiguranță în privința modului de receptare a respectivului demers din partea cabinetelor europene¹⁹³. El se plia în cele din urmă pe poziția oficială a domnitorului și a primului său ministru, expectativa afișată fiind interpretată de consulul italian ca o strategie prin care, pe fondul unor noi acte de violențe din partea turcilor pe linia Dunării, M. Kogălniceanu să proclame în mod solemn independența României¹⁹⁴.

¹⁸⁵ *Pressa*, nr. 66, 14 aprilie 1877, p. 1.

¹⁸⁶ Ion Mamina, *op.cit.*, p. 305.

¹⁸⁷ Fr. Debains către Ducele Decazes, București, 3/15 aprilie 1877, în *IRD*, pp. 320-321.

¹⁸⁸ *Pressa*, nr. 131, 6 iulie 1877, p. 1.

¹⁸⁹ *IRD*, pp. 31-32.

¹⁹⁰ *Românul*, 16 aprilie 1877, p. 340.

¹⁹¹ Mihail Kogălniceanu, *op.cit.*, p. 406.

¹⁹² Dimitrie A. Sturdza, *Convențiunea cu Rusia. Discurs rostit în Senat în 17 aprilie 1877*, București, Tipografia Thiell et Weiss, 1877, p. 4.

¹⁹³ Fr. Debains către Ducele Decazes, București, 23 aprilie/5 mai 1877, *IRD*, p. 360.

¹⁹⁴ Fava către L. A. Melegari, 26 aprilie/8 mai 1877, *Ibidem*, p. 365.

Pledoarii în favoarea unei atitudini îndrăznețe în raport cu Turcia începeau să umple coloanele oficiosului liberalilor-radicali, *Românul*, începând cu luna aprilie 1877. Deosebit de energic se dovedea C. A. Rosetti, semnatarul majorității articolelor de fond din perioada premergătoare sau aceleia a Războiului de Independență. Încercându-se popularizarea unei decizii luate "la vârf", în culisele puterii, *Românul* se pronunța deschis pentru proclamarea independenței și a participării României la război împotriva Turciei¹⁹⁵.

Momentul proclamării independenței, act de energie și de mare responsabilitate totodată, menit a evidenția poziția distinctă a României față de cei doi beligeranți, Rusia și Imperiul Otoman, în raport cu care să adopte poziția cea mai conformă intereselor naționale și să facă cunoscută Europei dorința românilor de a schimba un statut juridic de subordonare față de Turcia, devenit anacronic față de aspirațiile, progresele și a dreptului lor istoric, a fost asumat și pregătit de liberalii radicali. În vederea înlăturării eventualelor ezitări ale parlamentarilor din majoritate, nucleul conducător liberal radical a recurs la procedura *interpelărilor*, pe fondul cărora, un membru al guvernului să proclame formal independența României. Astfel se întâmpla în cadrul Ședinței Camerei din 27 aprilie 1877, când Anastase Stolojan interpela pe ministrul de Externe Kogălniceanu în legătură cu violențele otomane de la Dunăre, de la care nu reușea să obțină decât aluzii vagi despre un iminent "divorț" dintre România și Turcia¹⁹⁶. Percepută ca un eșec în cadrul sferelor conducătoare radicale, inițiativa din Cameră a fost urmată de întruniri organizate la inspirația lui C. A. Rosetti în vederea convingerii parlamentarilor din majoritate asupra oportunității proclamării independenței. O foarte importantă întrunire avea loc la 7 mai 1877 la Hotelul "Herdan" din București, urmată de aceea din 8 mai 1877 de la Hotelul "Bulevard", în cadrul căreia C. A. Rosetti a depus eforturi de natură a-și convinge partizanii politici că Rusia urma să fie recunoscutoare pentru cooperarea armatei române, ale cărei termene fuseseră negociate de premierul Brătianu la Cartierul general rus, obținând pentru domnitor comanda asupra unui corp mixt care să opereze în Oltenia¹⁹⁷. Hotărârea proclamării independenței fusese luată în Ședința Consiliului de Miniștri din 7 mai 1877, în care se decisese ca M. Kogălniceanu să proclame solemnul act, președintelui Camerei C. A. Rosetti revenindu-i sarcina de a mijloci pentru asigurarea unui vot majoritar. Urmarea a fost proclamarea și votarea moțiunii independenței României la 9 mai 1877 cu majoritatea a 79 de deputați, una dintre cele două abțineri aparținând lui N. Ionescu, conducătorul "Frațiunii"¹⁹⁸. La Senat, N. Voinov, un apropiat al "fracționiștilor" se împotriva votării independenței în numele Tratatului de la Paris și a punctului unu din programul *Coaliției de la Mazar-Pașa*. Era o atitudine lipsită de perspectivă și de apreciere a importanței momentului istoric, care însă nu îi va împiedica pe "fracționiști" ca după victoria în Războiul de Independență să-și aroge meritele de a fi fost parte a majorității Camerei care a votat convenția cu Rusia și proclamase independența¹⁹⁹.

Implicarea armatei române în războiul ruso-turc și operațiunile desfășurate de aceasta la sudul Dunării a constituit principala temă a opoziției care se constituise chiar în cadrul majorității liberale, în urma divergențelor față de orientarea prorusă a Guvernului Brătianu. În interiorul mării formațiuni liberale pot fi sesizate, îndată după începerea sesiunii parlamentare în toamna anului 1877, unele poziții care tindeau a pune în discuție moralitatea actelor de guvernare ale premierului I. C. Brătianu. Pentru o parte a deputaților liberali, politica desfășurată de primul-ministru în planul reorientării politicii externe, concretizată în participarea armatei la importante operațiuni militare din Bulgaria, devenea expresia unei atitudini discreționare prin care reușise să-și subordoneze legislativul, transformându-l într-o instituție specializată în validarea tuturor actelor guvernului. În acest sens, în Ședința Camerei din 25 noiembrie 1877, Pantazi Ghica se întreba retoric "*pentru ce să dăm țara pe mâna unei singure persoane?*", iar fostul ministru de Externe, N. Ionescu, își îndrepta virulenta critică împotriva persoanei primului-ministru, acuzându-l de lipsă de prevedere în reglementarea tuturor aspectelor politice și juridice pe care le implica alianța cu Rusia, anterior trecerii Dunării de către armata română.

Încheierea Războiului de Independență prin victoria armelor ruso-române a majorat semnificativ capitalul politic al primului-ministru I. C. Brătianu și, prin extensie, al liberalilor radicali, în ciuda regretelor încercate de întreaga opinie publică românească în urma dispozițiilor nefavorabile

¹⁹⁵ *Românul*, 14 aprilie 1877, p. 332.

¹⁹⁶ Mihail Kogălniceanu, *op.cit.*, p. 463.

¹⁹⁷ Frédéric Hoerickx către Contele d'Aspremont-Lynden, București, 27 aprilie/9 mai 1877, în *IRD* în vol. I, p. 370.

¹⁹⁸ *Istoria Parlamentului și a vieții parlamentare din România*, coordonatori Paraschiva Căncea, Mircea Iosă, Apostol Stan, EA, 1983, pp. 237-238.

¹⁹⁹ *Steaua României*, an II, 15-16 ianuarie 1878.

României statuate prin Tratatul de la Berlin din 1878, silită la cesiunea unei părți a teritoriului național, sudul Basarabiei și la modificarea condițiilor privind acordarea împământării străinilor, cuprinse în articolul 7 al Constituției, cea care s-a dorit a fi preambulul independenței României. Devenea evident în conștiința contemporanilor că războiul pusese în lumină o mare personalitate politică a cărei energie și capacitate asigurase administrarea țării într-unul din cele mai dificile momente ale istoriei naționale. În privința situației "stângii", în persoana lui I.C. Brătianu se impunea "liderul de autoritate" al liberalilor, nu numai al celor radicali, devansându-i pe M. Kogălniceanu, I. Ghica sau N. Ionescu²⁰⁰. După cum îi mărturisea tatălui său, Principelui Carol Anton de Hohenzollern-Sigmaringen, la 23 iulie/4 august 1878, pentru Domnitorul Carol I faptul că "stânga" s-a aflat la guvernare în acea perioadă critică a Războiului de Independență, întrucât mai ales prin persoana primului-ministru Brătianu, se dovedise de bun augur în gestionarea multiplelor probleme cu care statul român se confruntase în perioada 1876-1878. Inclusiv pentru imaginea dinastiei, forțată de decizia mai marilor Europei de a ceda o parte din teritoriul național, un guvern liberal, care se bucura de o sporită popularitate în cadrul opiniei publice românești, fusese un aliat prețios, interesele statului impunând menținerea pe mai departe a acestuia la putere²⁰¹. Și lucrul acesta s-a întâmplat, liberalii menținându-se în fruntea executivului până în anul 1888, marcând cea mai lungă guvernare din istoria modernă a românilor.

Personalitatea liderului I.C. Brătianu, activitatea sa și a principalilor săi colaboratori politici, miniștri și nu numai, a jucat rolul de vehicul în propulsarea grupării liberal-radicală în prim planul vieții politice românești în deceniile șapte-opt ale secolului al XIX-lea. O grupare bine individualizată, având ascendentul unui grad de coeziune mai mare și al organizării superioare celorlalte grupuri liberale, prin practica guvernării într-un moment esențial pentru devenirea statului român modern, acela al obținerii independenței naționale, prin conjugarea experienței și a patriotismului generației pașoptiste reprezentată de tandemul I.C. Brătianu – C.A. Rosetti, cu energia și capacitatea cadrelor în ascensiune precum E. Stătescu, I. Câmpineanu, A. Stolojan, Gh. Chițu, P. S. Aurelian sau M. Pherekide, își va asuma rolul de catalizator al întregii mișcări liberale și de nucleu în jurul căruia se va constitui în timpul "marii guvernări liberale", Partidul Național-Liberal.

Opera de reconstrucție internă a statului român independent a impus domnitorului soluția continuării colaborării cu guvernul liberal, având în fruntea pe I.C. Brătianu, cel care făcuse deja dovada încrederii acordate²⁰². Necesitatea unei remanieri ministeriale era dictată de consolidarea pozițiilor cabinetului dar și ale grupării liberal-radicală, confruntată cu o puternică opoziție din "dreapta" cât și din "stânga" spectrului politic românesc, în urma dispozițiilor cuprinse în Tratatul de Pace de la San Stefano și Berlin, care încălcau integritatea teritorială a României. În acest scop, în 1878, liberalii-radicali se vor dovedi preocupați de menținerea colaborării politice cu "fracționiștii" moldoveni, a căror tendință de integrare în ceea ce începea să fie perceput ca "marele partid al lui Brătianu" nu a scăpat observatorilor politici ai timpului. La 4 februarie 1878, oficiosul liberalilor moderați din Iași, *Steaua României*, semnala unele indicii ale dezorganizării "Fracțiunii libere și independente", autoritatea lui N. Ionescu fiind pusă în discuție și întrevedea perspectiva ralierei membrilor ei, fie în jurul lui Brătianu, fie în cel al lui Kogălniceanu, prima variantă fiind mai plauzibilă²⁰³. Tot în scopul păstrării influenței politice în Moldova pot fi explicate demersurile guvernului de a-l convinge pe prefectul de Iași, V. Gheorghian, să nu cedeze "neajunsurilor personale" dându-și demisia în urma atacurilor adversarilor politici locali, mai ales când "în momentele actuale trebuie să ne uităm bine la țară și la interesul public", după cum îi scriau în 1878 miniștrii I. C. Brătianu și M. Kogălniceanu²⁰⁴. Aceluiași scop era subordonată și vizita pe care ministrul de Interne, C. A. Rosetti o întreprindea la Iași, la 22 iulie 1878, prilej cu care a stabilit împreună cu grupul "fracționist" bazele colaborării în cadrul viitoarelor alegeri pentru Adunarea Constituantă²⁰⁵.

În condițiile criticilor la adresa deciziei implicării țării în război prin cooperarea militară cu ingratul aliat rus, în vederea salvării propriei imagini și a popularității "partidului" său, "omul politic" I.C. Brătianu decidea "sacrificarea" lui M. Kogălniceanu, făcut răspunzător pentru semnarea Convenției cu Rusia la 4/16 aprilie 1877, în ciuda faptului că nu acesta negociase termenii convenției și nu

²⁰⁰ Gheorghe Cliveti, *op.cit.*, p. 62.

²⁰¹ Regele Carol I al României, *Cuvântări și scrisori*, tom II, 1877-1886, IAGCG, București, 1909, p. 299.

²⁰² N. Iorga, *op. cit.*, p. 221.

²⁰³ *Steaua României*, an II, nr. 25, 4 februarie 1878, p. 1.

²⁰⁴ D.A.N.I.C., fond Gheorghian, dosar nr. 2, f. 60.

²⁰⁵ *Steaua României*, an II, nr. 163, 26 iulie 1878, p. 2.

demarase acțiunile diplomatice în vederea apropierii de Rusia. Această intenție a primului-ministru liberal, făcută cunoscută domnitorului încă din 18 februarie 1878, răspundea necesității depășirii momentului politic delicat pentru guvern și susținătorii acestuia, care refuzau o asociere a grupării lor cu eșecul politic al pierderii Basarabiei²⁰⁶. Îndepărtarea lui M. Kogălniceanu de sferele guvernamentale se producea la 25 noiembrie 1878, atunci când al doilea guvern constituit de I. C. Brătianu îi refuza prezența în componența sa, marele om politic moldovean revenind însă în fruntea ministerului de Interne în al treilea cabinet I. C. Brătianu constituit la 11 iulie 1879²⁰⁷.

Grupul contestatarilor liberali a fost neutralizat de către I.C. Brătianu fie prin atragerea lor în guvern sau prin numirea lor în funcții diplomatice: lui D.A. Sturdza i se oferea portofoliul Finanțelor la 25 noiembrie 1878²⁰⁸, Ion Ghica era numit agent diplomatic al României la Londra, iar D. Brătianu, pe un post similar la Istanbul²⁰⁹. Rezulta, la 25 noiembrie 1878, o formațiune guvernamentală, condusă tot de Brătianu, cu I. Câmpineanu la Afaceri Externe, D.A. Sturdza la Finanțe, E. Stătescu la Justiție, G.P. Cantili la Culte și M. Pherekyde la Lucrări Publice²¹⁰.

Schimbarea viziunii de guvernare a primului-ministru I.C. Brătianu, îndreptată tot mai mult înspre un anumit "conservatorism" ce trebuie înțeles ca demers de consolidare a statului român devenit independent și de dezvoltare graduală, intra în coliziune cu viziunile radicale ale apropiatului său colaborator C.A. Rosetti, adeptul lărgirii reformelor în favoarea implicării masive a cetățenilor în viața politică și a unor reforme ce vizau modificarea structurii proprietății la nivelul întregii țări. Respingerea de către majoritatea liberală a două proiecte de legi în domeniile agrar și electoral inițiate de el avea să determine ruptura politică dintre cei doi fruntași liberali începând cu 1882²¹¹.

În ciuda utilizării frecvente în epocă a termenului de "partid", el trebuie să indice mai curând o aspirație decât o realitate a vieții politice românești²¹². Forțele politice interne din perioada următoare instaurării monarhiei constituționale nu au depășit statutul de "grupări politice" constituite în jurul unor personalități. În interiorul acestora, diversitatea opiniilor, afinitățile sau animozitățile personale și mai puțin chestiunile doctrinare au determinat o mare mobilitate a "membrilor", astfel că doar momentele electorale păreau să indice preocupări pentru o apropiere a acestora într-o formulă de tipul coalițiilor politice. Din această realitate a vieții politice românești a rezultat, inevitabil, perioada instabilității guvernamentale.

Un pas înainte pentru depășirea acestei etape a fost realizat prin guvernarea de cinci ani a cabinetului conservator condus de Lascăr Catargiu (1871-1876), propulsat de o coaliție a grupărilor de "centru" și "dreapta". Lunga guvernare conservatoare nu a facilitat însă și o autentică organizare partinică în sensul creării unui partid conservator. Rivalitățile dintre personalitățile "drepte" au împiedicat această finalitate.

Față de adversarii lor conservatori, liberalii și mai cu seamă cei radicali din jurul lui I. C. Brătianu și C.A. Rosetti au dovedit o mai mare tenacitate organizatorică. Utilizând un arsenal ideologic axat pe idea națională, bazându-se pe entuziasmul unor oameni politici în ascensiune precum E. Stătescu, E. Costinescu, I.I. Câmpineanu, M. Pherekide, An. Stolojan, dar și pe capacitatea confirmată a fruntașilor politici pașoptiști, aceștia reușeau la 1875 să închege o mare formațiune liberală care reunea toate nuanțele radicale și moderate ale "stângii".

În ciuda utilizării frecvente a denumirii de "partid național-liberal" sau de "partid liberal-național", marea formațiune liberală constituită din personalități care urmăreau obținerea unor avantaje politice, nu a corespuns titlaturii declarate. Ascensiunea acesteia la guvernare în aprilie 1876, prin Cabinetul Manolache Costache Epureanu, a dezvăluit rivalitățile și interesele divergente ale partenerilor de coaliție. Competiția pentru întâietate a fost tranșată de liberali radicali, care vor forma "guvernul de război" la momentul independenței și vor constitui nucleul în jurul căruia se va cristaliza Partidul Național-Liberal în timpul îndelungatei lor guvernări 1876-1888.

²⁰⁶ *Memoriile Regelui Carol I*, p. 60.

²⁰⁷ Ion Mamina, *op.cit.*, p. 307.

²⁰⁸ Nicolae Iorga, *op.cit.*, p. 221.

²⁰⁹ Constantin Bacalbașa, *op.cit.*, p. 259.

²¹⁰ Ion Mamina, *op.cit.*, p. 46.

²¹¹ Apostol Stan, Mircea Iosă, *op.cit.*, pp. 256-257.

²¹² Faptul că principiile foloseau numai în campania electorală devenise o realitate constatată de contemporani, dintre aceștia, paradoxal, chiar de către cei care în ianuarie 1878 constituiau "Partidul Liberalilor Moderați" din Iași: "O dată mâna pe putere pusă, fantomele dispar spre a face loc goalei realități. Aceasta a fost în general politica și conduita oamenilor noștri politici, a diferitelor colectivități și individualități politice, impropriu numite partide politice care s-au succedat la putere de la 1866 și până în ziua de astăzi", în *Steaua României*, an II, nr. 201, 7 octombrie 1878, p. 2.

THE GREAT LIBERAL COALITION BETWEEN 1876-1878**(Summary)**

Key words: *Liberal coalition, radical liberals, the War of Independence, opposition, gouvernement.*

Despite using the name "National Liberal Party", the great Liberal group consisting of many divergent interests did not match this designation.

Competition for the Liberal movement has been gained by the Radicals who will form the National Liberal Party during their long government of 1876-1888.